

AZERBAIJAN TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞINDA RENK ADLARI VE YÜKLENDİKLERİ ANLAMLAR

Özdemir CENGİZ*

ÖZ

Maddeler ışığın bir miktarını emerek bir miktarını yansıtırlar. Bu emme ve yansıtma oranı renkleri meydana çıkarır ve gözde farklı şekillerde algılanmasına sebep olur. Günlük yaşantımızda görebildiğimiz her şeyin bir rengi mevcuttur.

Renkler, söz varlığında da önemli yer teşkil etmektedir. Renk adlarının kullanım alanı bununla sınırlı olmayıp pek çok nesne, özel ad ve çeşitli soyut kavramları da karşılamaktadır. Eski Türk kültür çevresinde ve günümüzde renklerin bu özelliklerine sıkça başvurulmaktadır.

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesindeki renk adları tespit edilerek yapısına göre sınıflandırılmıştır. Daha sonra renk adı içeren deyim ve atasözleri tespit edilip Türkiye Türkçesindeki anlamları verilmiş; atasözleri ve deyimlerde renklerin kazandığı soyut anlam özelliği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi; renk; atasözü; deyim.

COLOUR NAMES AND THEIR MEANINGS IN AZERBAIJAN TURKIC

ABSTRACT

Substances absorb some amount of light and reflect some amount. This absorption and reflection ratio produces colors and causes the eye to be perceived in different ways. Everything we see in our daily lives has a color.

Colors also play an important role in vocabulary. The use of color names is not limited to this, but it also meets many objects, special names and various abstract concepts. These characteristics of colors are frequently used in the old Turkish culture environment and today.

In this study, color names in Azerbaijan Turkic were determined and classified according to their structure. Then detected idioms and proverbs contain color Turkey Turkic meanings given name; Proverbs and idioms have been examined for the feature of abstract meaning gained by colors.

Keywords: Azerbaijan Turkic; color; proverb; idiom.

Giriş

Türk kültür tarihinde renk adlarının önemli yeri vardır. Türkler renk adlarıyla nesnelere karşılımlar, özel adlar oluşturmuşlardır. Bunun yanında eski metinler incelendiğinde renk adlarıyla soyut kavramların da karşılandığı ve duygu içerikli anlamlar yüklendiği de görülür.

Eski Türk toplumlarında yönetici ile yönetileni ayırmak için *ak kemik* “yöneten” ve *kara kemik* “yönetilen” terimleri kullanılmıştır.

Türkler yönlere de renk atfetmişlerdir. Türk kültüründe merkez sarı, doğu yeşil (veya gök), batı ak, güney kırmızı ve kuzey karadır. Buna göre merkeze Anadolu konulduğunda batıdaki denize Akdeniz, kuzeydeki denize Karadeniz, güneydeki denize Kızıldeniz adlandırmaları iyi

* Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans öğrencisi. ORCID: 0000-0003-4801-3516.

anlaşılacaktır (Genç 1997: 5). Ögel, Akdeniz'in aklık ile tanınmış olmasında geniş, ulu, açık ve berrak olmasının da rol oynadığını belirtir. Ayrıca çeşitli kültürlerde kuzeyin karanlıklar ülkesi olduğu inancı hâkimdir. Müslümanlar da kuzeye *diyar-ı zulmet* demişlerdir. Türkler kuzeyle ilgili ne varsa ona kara demişlerdir (2000: 378, 431).

İnsan azalarının da renklerle ilişkisi mevcuttur. Yüzün ağca olması hem güzelliği hem de arılık ile temizliği anlatır (Ögel 2000: 389). Yüzün al al olması ise utanma ve mahcupluk ifadesidir (404). Doğu Türk kültür çevresindeki bir anlayışa göre utanma ve mahcupluk ifadesi yüzün sararmasıyla karşılanmıştır. Yüzün sararması genel olarak hastalık belirtisi olarak karşılanmıştır (483). Oğuzlarda, erdem ve başarı sahibi olan bir kimsenin yüzü aktır. Karahanlı kültür çevresinde ise erdem ve başarı yüzün kırmızı olmasıyla karşılanmıştır (405). Başın kara olması ise insanoğlunu karşılamaktadır. Burada insanın fanilik ve kadere baş eğmiş özelliği ön plandadır (443-444). Bunlara ek olarak ak sakallı söylemi bilgelik, ululuk, tecrübeli olma anlamlarını barındırır. *Ak süt emmek* söylemi de bir dilek ve istek olarak karşımıza çıkar (Ögel 2000: 382).

Kıyafet renklerinin de anlamı vardır. Beyaz elbiseyi komutanlar giymektedir. Bu, İslam geleneklerinde kefenlenmekle yani şehadete hazırlıkla da örtüşmektedir (Ögel 2000: 383). Siyah elbise ise yas rengidir. Dede Korkut'ta *ağ çıkarıp kara giyinme* işinden sıkça bahsedilmektedir (434). Yine Dede Korkut'ta evlenecek olan kız veya güveyin erlik kaftanı denilen kırmızı renkli kaftan giydiği de geçmektedir (420). 11. yüzyılda ağırbaşlı zarif kızlar kızıl, cilveli kızlar ise yeşil giyerlerdi (Genç 1997: 26).

Eski Türk kültüründe renk adlarına atfedilen anlam örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesindeki renk adlarının atasözleri ve deyimlerdeki anlamsal kullanımının tespiti amaçlanmıştır. Bunun için *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*¹ taranarak renk adları tespit edilmiş ve yapı özelliğine göre sınıflandırılmıştır. İçinde renk adı bulunduran atasözlerinin tespiti için *Atalar Sözü və Deyimlər*² ve *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*³ eserleri taranmıştır. Deyimlerin tespiti için de *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*⁴ taranmıştır. Tespit edilen atasözleri ve deyimler renk adlarının alfabetik sırasına göre sınıflandırılmıştır. Eğer bir deyim veya atasözünün içinde iki renk adı geçiyorsa ilk geçen renk adının sınıfına dahil edilmiştir. Deyimlerin Türkiye Türkçesi anlamları verilirken atasözlerinin ise Türkiye Türkçesi kullanımı varsa verilmiş, yoksa çeviri yolu izlenmiştir.

Azerbaycan Türkçesinde Yapı Bakımından Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde yapıları bakımından renk adları oluşumlarına göre 3 gruba ayrılır: *Basit yapıda renk adları, türemiş yapıda renk adları ve birleşik yapıda renk adları.*

Basit Yapıda Renk Adları

Basit yapıdaki renk adları kök ya da gövde şeklindeki renk adlarıdır. *ADİL*'de 29 adet basit yapılu renk adı tespit edilmiştir.

ağ “ak” (ADİL-1: 52), *al* (1: 89), *benövüş* “mor” (1: 279), *bəyaz* “beyaz” (1: 290), *boz* “gri” (1: 344), *çal* “kır” (1: 438), *əbyəz* “beyaz” (2: 55), *əhmər* “kırmızı” (2: 73), *firuzə* “mavi” (2: 199), *göy* “mavi” (2: 271), *göy* “yeşil” (2: 271), *kəhər* “açık kestane rengi” (2: 667), *kürən* “sarımsı” (2: 782),

1 Bundan sonra ADİL.

2 Bundan sonra ASD.

3 Bundan sonra TAA.

4 Bundan sonra ATD.

qara “kara” (3: 45), *qır* “kır” (3: 137), *qırmızı* “kırmızı” (3: 145), *qonur* “kestane rengi” (3: 179), *lacivərd* “lacivert” (3: 235), *mavi* (3: 298), *mor* “mor” (3: 385), *mor* “koyu gri renk” (3: 385), *pənbə* “pembe” (3: 591), *sarı* (4: 39), *siyah* (4: 129), *şəhla* “koyu mavi” (4: 204), *şəvə* “siyah” (4: 218), *turunçu* (4: 378), *zərd* “sarı” (4: 665), *zərrin* “altın rengi” (4: 668).

Türemiş Yapıda Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde türemiş yapıda 13 renk adı tespit edilmiştir. Bu renk adlarından bazıları Farsça ekler olan ve eklendiği ada “gibi” anlamı katan *+gez*, *+gün*, *+vari* ekleriyle türemiştir.

ala (ADİL-1: 89), *alaca* (1: 90), *alaş* “ala” (1: 93), *gülgez* “kırmızı” (2: 305), *gülgün* “gül rengi” (2: 305), *kürənvəri* “sarımsı” (2: 782), *qızıl* “kızıl” (3: 157), *qızartdaq* “kırmızıya çalan sarı” (3: 155), *qumral* “kumral” (3: 210), *laləgun* “kırmızı” (3: 240), *yaşıl* “yeşil” (4: 552), *zərvəri* “altın rengi” (4: 669).

Azerbaycan Türkçesinde renk adları bazı yapım eklerini alarak durum, sahiplik, benzerlik, yakınlık, gibilik, az derecede bulunma gibi anlamlar yüklenebilirler. Bunlar türemiş renk adları olarak algılanmamalıdır; çünkü burada yeni bir renk türetilmez, mevcut renge anlamlar yüklenir veya renk adı söz dizimi içerisinde ad olarak kullanılır.

+cA yapım ekini alan renk adları benzerlik bildirir. Bu yapıda 3 adet renk adı tespit edilmiştir: *qaraca* “siyahça” (ADİL-3: 47), *qırmızıca* “kırmızıca” (3: 144), *qızılca* “kızılca” (3: 158).

+II/+IU yapım ekini alan renk adları sahiplik anlamını yüklenir. Bu yapıda 5 adet renk adı tespit edilmiştir: *alacalı* “alacalı” (ADİL-1: 91), *allı* “kırmızılı” (1: 104), *allı-əlvanlı* “rengârenk” (1: 104), *qırmızılı* “kırmızılı” (3: 145), *yaşılı* “yeşilli” (4: 553).

+lıq/ +lik, *+luq/ +lük* yapım ekini alan renk adları durum bildirir ve ad görevinde kullanılır. Bu yapıda 15 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağlıq* “beyazlık” (ADİL-1: 70), *ala-bulalıq* “alacalık” (1: 90), *alacalıq* “alacalık” (1: 91), *gömgöylük* “koyu mavilik” (2: 260), *gömgöylük* “koyu yeşillik” (2: 260), *göylük* “mavilik, yeşillik” (2: 274), *gümüşülük* “gümüşilik” (2: 309), *qaralıq* “karalık” (3: 51), *qırmızılıq* “kırmızılık” (3: 145), *qızıllıq* “kızılık” (3: 159), *qumrallıq* “kumrallık” (3: 210), *lacivərdlik* “lacivertlik” (3: 235), *mavilik* “mavilik” (3: 298), *sarıllıq* “sarılık” (4: 41), *yaşılıllıq* “yeşillik” (4: 553).

+İmtİl/+UmtUl yapım ekini alan renk adları, ilgili rengin özelliğinin az derecede yer aldığını ifade eder. Bu yapıda 8 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağımtıl* “beyazımsı” (ADİL-1: 60), *bozumtul* “grimsi” (1: 346), *göyümtül* “mavimsi, yeşilimsi” (2: 275), *qaramtıl* “siyahımsı” (3: 52), *qırmızımtıl* “kırmızımsı” (3: 145), *sarımtıl* “sarımsı” (4: 42), *yaşılımtıl* “yeşilimsi” (4: 552), *yaşımtıl* “yeşilimsi” (4: 553).

Bu yapım eklerini alan renk adları *+lıq/ +lik*, *+luq/ +lük* yapım ekini de alarak ad işlevine geçebilirler. Bu yapıda 3 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağımtıllıq* “beyazımsılık” (ADİL-1: 60), *bozumtulluq* “grimsilik” (1: 346), *qırmızımtıllıq* “kırmızımsılık” (3: 145).

+tövr ekini alan renk adları da rengin özelliğinin az derecede yer aldığını ifade eder. Bu yapıda 1 adet renk adı tespit edilmiştir: *boztövr* “grimsi” (ADİL-1: 346).

+(X)mtraq yapım ekini alan renk adları benzerlik, gibilik, yakınlık özelliklerini yüklenir. Bu yapıda 6 adet renk adı tespit edilmiştir: *bozumtraq* “grimsi” (ADİL-1: 346), *göyümtraq* “mavimsi, yeşilimsi” (2: 275), *qırmızımtraq* “kırmızımsı” (3: 145), *mavımtraq* “mavimsi” (3: 298), *sarımtraq* “sarımsı” (4: 42), *yaşılımtraq* “yeşilimsi” (4: 552).

+*(Im)sov* yapım ekini alan renk adları da benzerlik, gibilik, yakınlık özellikleri yüklenir. Bu yapıda 7 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağımsov* “beyazımsı” (ADİL-1: 60), *bozumsov* “grimsi” (1: 346), *göyümsov* “mavimsi, yeşilimsi” (2: 275), *qarasov* “siyahımsı” (3: 54), *mavimsov* “mavimsi” (3: 298), *sarımsov* “sarımsı” (4: 42), *yaşılımsov* “yeşilimsi” (4: 552).

Bu yapıda tespit edilen 1 yapı *+lıq/ +lik, +luq/ +lük* yapım ekini alarak adlaşmıştır: *bozumsovlıq* “grimsilik” (ADİL-1: 346).

+*şın* yapım ekini alan renk adları benzerlik bildirir. İşlek bir ek değildir. Bu yapıda 3 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağşın* “akşın” (ADİL-1: 72), *qaraşın* “yağız” (3: 54), *sarışın* “sarışın” (4: 42).

+*raq* sıfat derecesi yapan yapım eki alan 1 adet renk adı tespit edilmiştir: *bozaraq* “bozumsu” (ADİL-1: 345).

ağ sözcüğünün Farsça *+cavaz* ve *+navaz* eki aldığı da görülür: *ağcavaz* “solgun” (ADİL-1: 57); *ağnavaz* “ağarmış, solgun” (1: 70).

Azerbaycan Türkçesinde türetme yoluyla yapılan diğer renk adları da nispet i’si ile yapılan renk adlarıdır. Genellikle rengin sahip olduğu nesnenin, bitkinin, yemişin adıyla yapılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde nispet i’si kalınlık incelik ve dudak uyumuna göre *+l* ve *+U* şeklinde eklenebilmektedir. *ADİL*’de nispet i’si ile oluşan 45 adet renk adı tespit edilmiştir.

abı “mavi” (ADİL-1: 29), *asimani* “açık mavi” (1: 146), *badımcanı* “patlıcanî” (1: 198), *barıtı* “siyah” (1: 222), *bənəvşəyi* “mor” (1: 278), *bənövşəyi* “mor” (1: 279), *buğdayı* “sarıya çalan esmer” (1: 354), *çəhrayı* “pembe” (1: 459), *darçını* “tarçını” (1: 538), *dəmiri* “gri” (1: 581), *ərqəvani* “erguvani” (2: 129), *firuzəyi* “gök mavisi” (2: 199), *gəzəli* “nar kabuğu renkli” (2: 241), *göyəmi* “morumsu” (2: 272), *göyərçini* “koyu gri” (2: 273), *gülü* “pembe” (2: 307), *gümüşü* “gümüşü” (2: 309), *xaki* “hâkî” (2: 415), *xınayı* “bal rengi” (2: 458), *xurmayı* “hurma rengi” (2: 487), *innabı* “kırmızı” (2: 554), *kərpici* “kırmızı” (2: 687), *külü* “kül rengi” (2: 778), *qarpızı* “karpuz rengi” (3: 66), *qəhvəyi* “kahverengi” (3: 104), *qızılı* “altın rengi” (3: 158), *qurşuni* “kurşuni” (3: 219), *lacivərdi* “lacivert” (3: 235), *mixəyi* “kahverengi” (3: 365), *narıncı* “turuncu” (3: 459), *noxudu* “yeşilimsi” (3: 498), *pələngi* “rengârenk” (3: 591), *poladı* “gümüşü” (3: 613), *püstəyi* “açık yeşil” (3: 630), *samanı* “açık sarı” (4: 32), *sumağı* “bordo” (4: 161), *sürməyi* “lila” (4: 174), *şabalıdı* “kestane rengi” (4: 180), *yasəməni* “leylaki” (4: 547), *yezidi* “kırmızı” (4: 595), *zanbağı* “leylaki” (4: 642), *zeytuni* “zeytin rengi” (4: 649), *zəfəranı* “turuncu” (4: 651), *zoğalı* “koyu kırmızı” (4: 684), *zümrüdü* “yeşil” (4: 693).

Birleşik Yapıda Renk Adları

Birleşik yapıdaki renk adları iki renk adının yan yana gelmesiyle oluşmaktadır. Bu yapıda 32 renk adı tespit edilmiş olup bu renk adlarının farklı yapılarda meydana geldiği gözlenmiştir. Buna göre renk adlarının ikileme, belirtisiz ad tamlaması, eksiz ad tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil öbeği ve yönelme öbeği yapısında oldukları tespit edilmiştir. İkileme kalıbında oluşan renk adlarının genellikle tire ile yazıldığı görülürken *qızılboz* “kırmızımsı gri” (ADİL-3: 158) örneğinde tire kullanılmadığı gözlenmiştir.

Tekrar öbeği yapısında oluşan renk adları: ala-bəzək “alaca” (ADİL-1: 90), *ala-bula* “alaca” (1: 90), *al-əlvan* “rengârenk” (1: 96), *al-qırmızı* “koyu kırmızı” (1: 102), *allı-şallı* “rengârenk” (1: 104), *çal-boz* “beyazımsı kır” (1: 439), *dəmir-boz*, “demirkırı” (1: 581), *göy-dəmir* “koyu gri” (2: 272), *göy-yaşıl* “mavimsi yeşil” (2: 275), *qızılboz* “kırmızımsı gri” (3: 158), *qızıl-qırmızı* “kırmızımsı sarı” (3: 158), *od-alov* “kırmızı” (3: 512), *sarı-bozumtul* “sarımsı gri” (4: 40), *sarı-kürən* “açık kestane

rengi” (4: 40), *sarı-qırmızı* “koyu sarı” (4: 41), *sarı-qızılı* “altını” (4: 41), *yaşıl-mavi* “yeşil mavi” (4: 553).

Azerbaycan Türkçesinde bazı renk adları, ilk hecesi alınıp sonuna *m, p, r, s* seslerinden biri getirilip sözcüğün başına eklenmesiyle oluşur. Bu tür renk adlarına *ilaveli tekrar öbeği yapısında oluşan renk adları* denilebilir: *ağappaq* “akpak” (ADİL-1: 55), *apağ* “apak” (1: 122), *bəmbəyaz* (1: 275), *bomboz* (1: 333), *gömgöy* “gömgök” (2: 260), *qapqara* “kapkara” (3: 44), *qıpqırmızı* “kıp kırmızı” (3: 137), *qıpqızıl* “kıp kızıl” (3: 137), *sapsarı* (4: 38), *yamyaşıl* “yemyeşil” (4: 520).

Belirtisiz ad tamlaması yapısında oluşan renk adları: *ətrəngi* “ten rengi” (ADİL-2: 149), *xoruzquyuğu* “kırmızı” (2: 474), *xoruzpipiyi* “kırmızı” (2: 474), *küləngi* (2: 778).

Eksiz ad tamlaması yapısında oluşan renk adları: *atəşrəng* “kırmızı” (ADİL-1: 160), *gülrəng* “açık kırmızı” (2: 307), *lalərəng* “kırmızı” (3: 240).

Sıfat tamlaması yapısında oluşan renk adları: *qanqırmızı* “kıp kırmızı” (ADİL-3: 37), *qarabuğdayı* “yağız” (3: 47), *müxtəlifrəngli* “rengârenk” (3: 415).

Zarf öbeği yapısında oluşan renk adları: Azerbaycan Türkçesinde renklerin tonunu belirlemek için *açıq, tünd, tox, zil* sözcükleri renk adından önce getirilerek renk adları oluşturulur: *açıq qırmızı, tünd mavi, tox yaşıl, zil qara* gibi. Bunlardan *tünd, tox, zil* sözcükleri renklere koyuluk anlamı verir. Bunun dışında, renk adının başına *düm* eklenerek pekiştirme yapılabilir. Bu da rengin derecesini göstermektedir: *dümağ* “bembeyaz” (ADİL-1: 715), *dümqara* “kapkara” (1: 715). Her renk *düm* ile pekiştirilebilir.

Sıfat-fil öbeği yapısında oluşan renk adları: *dəmirbənzər* “gri” (ADİL-1: 581), *küləçalan* “kül rengi” (2: 775), *küləçalar* “kül rengi” (2: 775), *sarıyaçalar* “sarımsı” (4: 42).

Yönelme öbeği yapısında oluşan renk adları: *güləbətın* “sarı, altın sarısı” (ADİL-2: 304).

İçerisinde Renk Adı Geçen Deyimler

ATD’de içerisinde renk adı geçen 431 adet deyim tespit edilmiştir. Bunlardan 32 adeti içerisinde birden fazla renk adı barındırmaktadır. Tespit edilen renk adlarının dağılımları şöyledir: *abı*: 1, *ağ*: 105, *al*: 11, *ala/alaca/ala-bəzək/ala-bula*: 23, *boz*: 13, *çal*: 2, *göy*: 7, *qara*: 180, *qırmızı*: 10, *qızıl*: 18, *laləgun*: 1, *mor*:1, *sarı*: 24, *yaşıl*: 3, *ağ-boz*: 3, *ağ-göy*: 2, *ağ-qara*: 17, *ağ-sarı*: 1, *ala-göy*: 1, *ala-qara*: 1, *boz-qara*: 1, *qara-ağ*: 2, *qara-ala*:1, *qara-göy*:1, *qara-qırmızı*:1, *qızıl-boz*: 1.

Abı Renk Adı Geçen Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Abı donu parıldayıp bağırsakları quruldamaq</i> (ATD-1: 17)	Dışı kalaylı, içi alaylı olmak; üstü başı iyi olsa da aslında çulsuz kimseler için kullanılır.

Ağ Renk Adı Geçen Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Açıb ağartmaq</i> (ATD: 20)	Temizlemek, parlatmak; bir sırrı ortaya çıkarmak, rezil etmek.
<i>Açıb ağartmaq olmamaq</i> (20)	Bir durumu söylememek, açamamak.
<i>Ağ aşkar həqiqət</i> (26)	Apaçık gerçek.
<i>Ağ aşkar sübut</i> (26)	Apaçık delil.

<i>Ağ at arpa yemez</i> (26)	Yaşlı birinin genç bir kadına/ kıza sarkıntılık etmesi sonucu, genç kadının/ kızın söylediği “senin ağzının harcı değil, dişini kırar vs.” şeklindeki ifade.
<i>Ağ bayraq qaldırmaq</i> (26)	Teslim olmak.
<i>Ağ bir, qara iki dillənmemək</i> (26)	Susup kalmak, korkudan cevap verememek.
<i>Ağ böhtan (yalan)</i> (26)	Büyük yalan, tamamen yalan, kuru iftira.
<i>Ağ ciyər</i> (26)	Korkak.
<i>Ağ dediyinə qara demək</i> (26)	İnat etmek ve anlaşmaya yanaşmamak.
<i>Ağ düşmək</i> (26)	Saçların vs. beyazlaması.
<i>Ağ gün</i> (26)	Mutluluk, saadet.
<i>Ağ gün ağlamaq</i> (26)	Mutluluk aramak, saadet arzulamak.
<i>Ağ gün görmemek</i> (26)	Bahtsız olmak, çekilmez bir hayat sürmek.
<i>Ağ gün keçirmək</i> (26)	Mutlu bir hayat sürmek.
<i>Ağ gün üçün burnunun ucu göynəmək</i> (26)	Mutlu bir hayata hasret kalmak.
<i>Ağ gün yar olsun</i> (26)	Mutlu ol, mesut ve bahtiyar ol.
<i>Ağ günə çıxarmaq</i> (26)	Rahata erdirmek, mutlu etmek, mesut etmek.
<i>Ağ günə çıxmaq</i> (26)	Mutluluğa kavuşmak, kimseye muhtaç olmamak.
<i>Ağ günə çatmaq</i> (26)	Kötü günleri geride bırakıp mutlu günlere ulaşmak.
<i>Ağ günə həsrət qalmaq</i> (26)	Mutlu bir hayata hasret kalmak.
<i>Ağ günlərə qovuşmaq</i> (26)	Kötü günleri geride bırakıp mutlu günlere ulaşmak.
<i>Ağ günlü ağ çörəkli olmaq</i> (26)	Mutlu ve refah içinde olmak.
<i>Ağ günlü olasan</i> (26)!	“Mutlu bir hayatın olsun!”; bir alkış ifadesi.
<i>Ağ günlü olmaq</i> (26)	Mutlu olmak, güzel ömür sürmek.
<i>Ağ günü ağlar qalmaq</i> (26)	Mesut günleri kötüye dönmek.
<i>Ağ günü göy əsgiyə düyülmək</i> (26)	Mutluluğu elinden alınarak çekilmez bir hayat sürmeye mecbur edilmek.
<i>Ağ günü qara gəlmək (olmaq)</i> (26)	Mutluluğu elinden gitmek, hayatı alt üst olmak.
<i>Ağ günü qara eləmək</i> (26)	Eziyet etmek, mutlu günlerini işkenceye çevirmek.

<i>Ağ qarasına baxmamaq</i> (26)	İyisine kötüsüne bakmamak, ne olsa kabul etmek.
<i>Ağ otdan balta sapı, qırılar (sınar) birini də düzəldərəm</i> (26)	Bu benim için önemsizdir.
<i>Ağ paltar geymək</i> (26)	Mutluluğa ermək, mutlu günlərə ulaşmaq.
<i>Ağ sapla tikilmiş yamaq</i> (27)	Hemen göze çarpan şey için söylenir.
<i>Ağ su gəlmək (gətirmək)</i> (27)	Gözde katarakt oluşmaq.
<i>Ağ yuyub qara sərmək</i> (27)	Hakaret etmək, dersini vermək, rezil etmək.
<i>Ağa ağ, qaraya qara demək</i> (27)	Hakikati olduğu gibi dile getirmək.
<i>Ağa bükmək</i> (27)	Kefenlemek.
<i>Ağa qara demək</i> (27)	Gerçeği inkâr etmək.
<i>Ağa yaradıb haqq olmaq</i> (27)	Yaptığı işle birine gurur kaynağı olmaq.
<i>Ağappaq qar kimi (təki)</i> (27)	Bembeyaz.
<i>Ağbəxt olmaq</i> (27)	Bahtı iyi olmaq, önüne hep iyi şeyler çıkmək.
<i>Ağcavaz olmaq</i> (27)	Soğuk almak, hastalanmaq.
<i>Ağciyərlilik eləmək</i> (28)	Korkaklık göstermek, yüreksiz etmək.
<i>Ağdan qaraya söz deməmək</i> (28)	Gözünün üstünde kaşın var deməmək
<i>Ağı qaradan seçmək</i> (28)	İyinin kötünün ne olduğunu idrak etmək.
<i>Ağına bozuna baxmamaq</i> (28)	Seçmemək; iyisine kötüsüne önem verməmək.
<i>Ağına qarasına baxmamaq</i> (28)	Seçmemək; iyisine kötüsüne önem verməmək.
<i>Ağla qararı seçmək</i> (31)	Çok sıkıntı ve eziyet çekmek, büyük zorluklarla karşılaşmaq.
<i>Ağlı bozlu</i> (34)	Rengârenk; ağırlıklı olarak siyah, beyaz ve gri renklerden oluşan.
<i>Ağlı qaralı</i> (34)	Rengârenk; ağırlıklı olarak siyah, beyaz ve gri renklerden oluşan.
<i>Ağmağana çıxmaq</i> (34)	Mutlu güne kavuşmaq, bahtiyarlığa ermək.
<i>Ağsaqqallıq etmək</i> (35)	Büyüklik göstermek, önderlik etmək, idare etmək, yol göstermek, öğüt vermək.
<i>Allah üzünü ağ eləsin</i> (52)!	“Allah yüzünü ağartsın!”; büyüklerin, güzel davranışlar sergileyen küçüklere söylediği bir alkış.
<i>Alını açıq üzü ağ</i> (54)	Temiz; hiçbir kusuru veya kabahati olmayan.

<i>Ana südü (ağ südü) kimi halal olsun</i> (56)	Ananın sütü gibi helâldir; memnuniyetle verilen, bağışlanan bir şey için kullanılır.
<i>Anasının ağ südü kimi halal eləmək</i> (57)	Karşılıksız olarak bağışlamak.
<i>Anasının ağ südü kimi halal olmaq</i> (58)	Hak ettiğinden dolayı helâl olmak.
<i>Baş ağartmaq</i> (86)	Bir yerde veya işte çok çalışarak tecrübe kazanmak.
<i>Başı ağarana qədər</i> (91)	Yaşlanana kadar.
<i>Başı ağarmaq</i> (91)	Yıllarını vermek, tecrübe kazanmak; yaşlanmak.
<i>Başı bir işdə ağarmaq</i> (92)	Yıllarını vermek, tecrübe kazanmak.
<i>Başını ağartmaq</i> (100)	Tecrübe kazanmak.
<i>Bəxtinə ağ gün doğmaq</i> (110)	Sıkıntılı günlerden mutlu günlere ulaşmak.
<i>Bənizi ağarmaq</i> (112)	Korku, heyecan vs. dolayısıyla rengi solmak.
<i>Bət bənizi ağarmaq</i> (113)	Korku, heyecan vs. dolayısıyla rengi solmak.
<i>Birçək ağartmaq</i> (121)	Yaşlanmak; bir işte uzmanlaşmak (kadın, kız).
<i>Birçəyi ağarmaq</i> (121)	Yaşlanmak, ihtiyarlamak, saçları ağarmak.
<i>Birçəyi ağarsın</i> (121)	Kızlara şaka tarzında söylenen ve uzun ömür dileyen bir sevgi sözü.
<i>Birçəyini ağartmaq</i> (121)	İhtiyarlamak; yaşlanmasına sebep olmak.
<i>Birçəyini ağ vaxtında</i> (121)	Yakışmayan bir hareket yapıldığında söylenen söz (kadınlar için).
<i>Bu lap ağ oldu</i> (132)	Sınırı aşan davranış için kullanılan bir ifade.
<i>Dabanları ağarmaq</i> (161)	Bir işin peşince çok koşturmak, çok yorulmak.
<i>Dan yeri ağarmaq</i> (166)	Sabah açılmaya başlamak.
<i>Dişi ağarmaq</i> (189)	Anlamsız bir şekilde gülmek; ölmek.
<i>Dişi pişik kimi dişini ağartmaq</i> (189)	Hakareti bile umursamayıp gülmek.
<i>Dişini ağartmaq</i> (190)	Gülmek, alay etmek, sinirlendirmek; yılışmak.
<i>Dişlərini ağartmaq</i> (190)	Sebepsiz yere gülmek, yılışmak.
<i>Dodaqları ağarmaq</i> (192)	Can sıkıcı bir olayın tesiriyle dudaklarının kanı kaçmak, rengi solmak.
<i>Donu ağ olmaq</i> (193)	Suç, günahı olmamak.
<i>Dünya ağarmaq</i> (197)	Tan atmak, şafak sökmek, etrafın aydınlanması.

<i>Göz ağartmaq</i> (252)	Korkutucu, tehdit eden gözlerle bakmak, gözlerini büyüterek korkutmak, tehdit etmek.
<i>Göz ağartması vermək</i> (252)	Tehdit etmek, korkutucu gözlerle bakmak.
<i>Gözlərinin ağı qarası</i> (258)	Çok sevilen çocuk veya kardeş.
<i>Gözlərinin ağı saralmaq</i> (258)	Hastalanmak, rahatsızlanmak.
<i>Gözü (gözləri) ağara qalmaq</i> (258)	Hayretten, korkudan gözleri fal taşı gibi büyümek.
<i>Gözü (gözləri) ağarmaq</i> (258)	Gözüne katarakt gelerek kör olmak; bir işi sona erdirene kadar büyük ıstırap çekmek; ölmek.
<i>Gözünə ağ gəlmək</i> (262)	Gözünde akbasma (katarakt) oluşmak.
<i>Gözünə ağ salmaq</i> (262)	Rahatsızlık vermek, incitmek; cezalandırmak.
<i>Gözünü ağartmaq</i> (264)	Gözlerini belerterek memnuniyetsizliğini, onaylamadığını veya kızgınlığını belli etmek; tehdit etmek, korkutmak.
<i>Gözünün ağı qarası</i> (265)	Ailenin tek çocuğu, evladı için kullanılır.
<i>Gün ağarmaq</i> (268)	Tan yeri sökmek, sabah olmak.
<i>Günün gündən ağ olsun</i> (269)	Her günün daha mutlu geçsin, anlamında bir alkış.
<i>İlanın ağına (böyüyünə) da lənət, qarasına da (kiçiyinə də)</i> (301)	Hepsi aynı tehlikeyi arz etmektedir, hepsi birbirine benzer, hiçbirine güvenilmez.
<i>İt yesə gözü (gözləri) ağarar</i> (317)	Yenilmesi mümkün olmayan yemek vs.; haddinden fazla kaba davranış veya söylenen söz.
<i>İtə atsan gözü ağarar (yeməz)</i> (317)	Çok ekşi, tuzlu, tatsız yemek veya şey.
<i>Qabı qazanı ağartmaq</i> (343)	Kalaylamak.
<i>Nə ağ dindi, nə qara</i> (414)	Sustu, konuşmadı, ağzını bile açmadı.
<i>Nə ağına baxmaq, nə bozuna</i> (414)	Seçmemek, iyisine kötüsüne önem vermemek.
<i>Ortalıq ağarmaq</i> (426)	Ortalık ağarmak, sabah açılmaya başlamak.
<i>Rəngi ağappaq olmaq (ağarmaq)</i> (451)	Korkudan rengi solmak, kaçmak, bembeyaz olmak.
<i>Saç (saç birçək) ağartmaq</i> (454)	Tecrübe kazanmak; ihtiyarlamak.
<i>Saç birçəyi ağarmaq</i> (454)	İhtiyarlamak (kadın); bir iş için çok çalışmak, zahmet etmek.
<i>Saç saqqal (saçını saqqalını) ağartmaq</i> (454)	Bir işte uzun müddet çalışıp ihtiyarlamak.

<i>Saç saqqalını dəyirmanda ağartmaq</i> (454)	Tecrübe kazanmak; ihtiyarladığı hâlde hiçbir şey öğrenmemek.
<i>Saçı ağartmaq</i> (454)	Yaşlanmaq, ihtiyarlamak.
<i>Saçının saqqalının ağaran vaxtında</i> (455)	Yaşlı çağında, ihtiyar çağında.
<i>Saqqal ağartmaq</i> (457)	İhtiyarlamak, kocamak, yaşlanmaq.
<i>Saqqal içinə (saqqala) ağ (dən) düşmək</i> (457)	Sakalı ağarmak, yaşlanmaq.
<i>Saqqalı ağarmaq</i> (457)	Sakalı ağarmak, yaşlanmaq.
<i>Saqqalı ağartmaq</i> (457)	Sakalı ağartmaq, yaşlanmaq.
<i>Saqqalı ağarmış</i> (457)	Yaşlı, ihtiyar; bir gence, samimi şekilde söylənen bir ifade.
<i>Saqqalı (saqqalını) dəyirmanda ağartmaq</i> (457)	Tecrübe kazanmaq; ihtiyarladığı hâlde hiçbir şey öğrenmemek.
<i>Saqqalın ağarsın</i> (457)!	“İhtiyarlayasın! Uzun ömür süresin!”; alkış ifadəsi.
<i>Sinəndə ağ tüklər bitsin</i> (470)	Uzun ömürlü olasın, uzun ömür süresin.
<i>Sinəsində ağ tüklər bitmək</i> (470)	Yaşlanmaq, uzun ömür sürmək.
<i>Sözü ağartmaq</i> (476)	Açıqlama istemek; sırrı ifşa etmək.
<i>Üstünü açıb ağartmaq</i> (528)	Ortaya çıxarmak, ifşa etmək.
<i>Üz ağartmaq</i> (529)	İyi iş yapmak, güvene layık olmak ve bunlardan dolayı iftihar etmeğe vesile olmak.
<i>Üzü ağ çıxmaq</i> (531)	Ümidi boşə çıxarmamak, verilən vəzifeyi layıqla yerine getirmek.
<i>Üzü ağ olmaq</i> (531)	İftihar etmeğe layık olmak; güveni boşə çıxarmamak.
<i>Üzü (üzün) ağ olsun</i> (531)!	Teşəkkür, alkış; serzeniş.
<i>Üzünə ağ olmaq</i> (533)	İtaat etmemek, karşı gelmek.
<i>Üzünü ağ etmək (eləmək)</i> (535)	Mahcup etmemek.
<i>Üzünü ağartmaq</i> (535)	Mahcup etmemek; yazıyı temize geçirmek.
<i>Yalı ağarmaq</i> (546)	Şakakları ağarmak, ihtiyarlamak.
<i>Yanında üzü ağ olmaq</i> (548)	Birine karşı alını açık olmak.
<i>Yol ağartmaq</i> (561)	Hiçbir şey elde etmeden durmadan seyahat etmək.
<i>Yolunda saç ağartmaq</i> (564)	Yıllarını ona sarf etmək, tecrübe kazanmaq.

Al Renk Adı Geçən Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Al aparmaq</i> (ATD: 45)	Al basmaq; loğusa hummasına (albastı) yakalanaraq ölmək.
<i>Al aparmış</i> (45)	Al götüresicə; qadın və qızlara söylənən, halk arasında “al karısı”nın kendilerinin ölümünə səbəp olmasını dileyən bir ilenmə ifadəsi.
<i>Al dil ilə aparmaq</i> ⁵ (45)	Tatlı dille kandırmaq.
<i>Al dilə tutmaq</i> (45)	Tatlı dille kandırmaq, aldatmaq.
<i>Al geymək</i> (45)	Al giyinmək, bezenmək, süslenmək.
<i>Al qana batmaq</i> (<i>boyanmaq</i>) (45)	Al kanlara boyanmaq, vurulmaq, öldürülmək.
<i>Al qana (qanına) bəzəmək</i> (<i>boyamaq</i>) (45)	Al kanlara boyamaq, yaralamaq, kəsmək, öldürmək.
<i>Al qana qəltan etmək</i> (46)	Al kanlara boyamaq, vurup öldürmək, yaralamaq.
<i>Al qanı selə döndərmək</i> (46)	Kanına boyamaq, öldürmək.
<i>Al nənəsi qarğıyıb</i> (46)	Evi barkı, oturduğu vəya çalışdığı yerdə düzən olmayan kimsələr üçün söylənir.
<i>Al yalan</i> (46)	Başından sonuna kadar yalan.

Ala/ Alaca/ Ala-Bəzək/ Ala-Bula Renk Adı Geçən Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Ağlı ala qayada</i> (ATD: 31)	Düşüncəsi dağınık, başqa şeylər düşünen kimse.
<i>Ağlı ala qayada olmaq</i> (31)	Aklı bir qarış havada olmaq; hayal kurmaq, böyük hayaller peşində olmaq.
<i>Ala başına kül başına</i> (46)	Baştan savma yapılan iş.
<i>Ala dağdan qara dağa, qara dağdan ala dağa üz tutmaq</i> (46)	Boşu boşuna bahane uydurmaq, alt üst vurmaq.
<i>Ala dana göy dana, götün var (varsa) çıx meydana</i> (46)	Birine meydan okuma ifadəsi.
<i>Ala dilə tutmaq</i> (45)	Tatlı dille kandırmaq, aldatmaq.
<i>Ala göz</i> (46)	Güzel gözlü qız, qadın vəya gənç; şəhla gözlü güzel vəya gənç.
<i>Ala itdən məşhur</i> (46)	Kötü yönleriyle tanınan kimsələr üçün kullanılır.

5 Cevad Heyet, al rengin Türkçədə hile anlamını da yükləndiğini belirtmektedir (Heyet 1996: 58).

<i>Ala keçi dik buynuz eləmək</i> (46)	Kepaze etmek, rezil rüsva etmek.
<i>Ala qarğa bala çıxartmaz</i> (46)	Bir yerde durumun karmakarışık olduğunu; kanunun, nizamın olmadığını bildirir.
<i>Ala qarğa balasına aşıq olub</i> (46)	Pek fazla güzel veya çekici olmayan bir şeyi haddinden fazla sevenler, beğenenler için söylenen alay ifadesi.
<i>Alabağır olmaq</i> (46)	Korkuya kapılmak, korkmak.
<i>Alabaydaq etmək (eləmək)</i> (46)	Adını âleme yaymak, rezil etmek; istenen şekilde iş yapmamak.
<i>Alaxırman eləmək</i> (46)	Henüz tam olgunluğa ermemiş buğday başaklarını ütmek; henüz olgunluğa ermeden bir şeyi toplamak.
<i>Kefi ala buludda olmaq</i> (325)	Neşe, keyif içinde olmak; derdi, gamı olmamak.
<i>Kefi aladağda olmaq</i> (325)	Neşe, keyif içinde olmak; derdi, gamı olmamak.
<i>Naxırı itirib alagöz dana dalınca ağlamaq</i> (412)	Büyük bir problemi bırakıp önemsiz bir mesele ile uğraşmak.
<i>Alaca qarğaya da borçludur</i> (46)	Herkese borcu vardır.
<i>Alacalı tutmaq</i> (46)	Diğeri veya diğerlerine gösterdiği tavrı ona sergilememek, farklı/ayrıcıklı davranmak.
<i>Gözləri alacalanmaq</i> (256)	Hayret, korku neticesinde gözləri büyümek.
<i>Alabəzək etmək (eləmək)</i> (46)	Çeşitli renklere boyamak.
<i>Ala bula çalmaq</i> (46)	Rengârenk görünmek, tuhaf görünmek.
<i>Gözləri ala bula çalmaq</i> (255)	Renkleri ayırt edememek; o tarafa bu tarafa bakmak.
<i>Alaca bulaca görsənmək</i> (46)	Tuhaf görünmek; garip ve soğuk tavırlar sergilemek.
<i>Gözünə alaca bulaca gəlmək</i> (262)	Gözüne tuhaf görünmek.
Boz Renk Adı Geçen Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Bomboz bozarmaq</i> (ATD: 126)	Rengi solmak; son derece canı sıkılmak.
<i>Boyuna boz ip (qatma) tutum (ölçüm)</i> (130)!	“Ölesin! Mezara gömeyim!” anlamında beddua ifadesi.
<i>Boz boz baxmaq</i> (130)	Ters ters bakmak, kötü kötü bakmak.
<i>Bozbaş qızdırmaq</i> (130)	Yaltaklık etmek.
<i>Gözü bozarmaq</i> (258)	Gözünde akbasma (katarakt) oluşmak; yediği şey çok ekşi olmak.

<i>Gözünü bozartmaq</i> (264)	Ters ters baxmaq.
<i>İlanın bozuna (böyüyünə) da lənət, qarasına da (kiçiyinə də)</i> (301)	Hepsi aynı tehlikeyi arz etməkdir, hepsi birbirine benzer, hiçbirine güvenilmez.
<i>İt yesə gözü (gözləri) bozarar</i> (317)	Yenilmesi mümkün olmayan yemek vs.; haddindən fazla kaba davranış veya söylenen söz.
<i>İtə atsan gözü bozarar (yeməz)</i> (317)	Çok ekşi, tuzlu, tatsız yemek veya şey.
<i>Sifətini bozartmaq</i> (469)	Kabalık etmek, kaba görünüş olmak; yüzünü ekşitmek, suratını asmak, ciddileşmek.
<i>Üz bozartmaq</i> (529)	Suratını ekşitmek, birinden hoşlanmadığını bildirmek, suratını asmak.
<i>Üzə bozarmaq</i> (530)	Karşı gelmek, birine saygısızca davranmak.
<i>Üzü bozarmaq</i> (531)	Rengi kaçmak, korkmak, somurtmak, hoşnut olmamak.
<i>Üzünü bozartmaq</i> (535)	Suratını asmak; kendini açığa vermek, karakterini, şahsiyetini göstermek (olumsuz)
Çal Renk Adı Geçen Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Çal düşmək</i> (ATD: 152)	Saçın beyazlamaya başlaması.
<i>Saqqalı çallamaq (çallatmaq)</i> (457)	Sakalı ağartmaq, yaşlanmaq.
Göy Renk Adı Geçen Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Boğazda tikan göyərmək</i> (ATD: 124)	Konuşamamak, konuşacak durumda olmamak.
<i>Gömgöy göyərmək</i> (249)	Mosmor olmak, mor lekeler oluşmak; hiddetten, kızgınlıktan vs. dolayı mosmor olmak.
<i>Göy əskiyə bükmək (tikmək)</i> (251)	Dünyayı başına dar etmək, ıstırap vermek.
<i>Gözü göy</i> (259)	Hasis cimri.
<i>Günü göy əsgiyə düyülmək (tutulmaq)</i> (269)	Hayatı zehir edilmək, hayatı zindana döndürülmək.
<i>Gününü göy əskiyə bükmək (düyümək)</i> (269)	Hayatını zehir etmək, manevi işkence vermek.
<i>Şaxtadan göyərmək</i> (486)	Soğuktan morarmak.
Qara Renk Adı Geçen Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Adı qara gəlmək</i> (ATD: 24)	Ölmək.

<i>Adına qara yaxmaq</i> (25)	İftira etmek.
<i>Allah üzünü qara eləsin</i> (52)!	Memnuniyetsizlik ve ilenme ifadesi.
<i>Anası başına qara (qaralar) bağlamaq</i> (57)	Ölmek ve annesi yasını tutmak.
<i>Aralarından qara pişik keçti</i> (60)	Dostlukları, arkadaşlıkları bozuldu, araları soğudu.
<i>Aralarından qara pişik keçmək</i> (60)	Dostlukları, arkadaşlıkları bozulmak, araları soğumak.
<i>Ayağına qara su enmək</i> (72)	Çok beklemek.
<i>Basma qaraya salmaq</i> (86)	Birinin meşgul olmasından, kafasının karışık olmasından faydalanarak kendi işini yapıp ortadan çıkmak.
<i>Başına qara bağlamaq</i> (97)	Bir yakınının yasını tutmak.
<i>Bayramı qara gəlmək</i> (105)	Çok sevinçli anda acıyla, kederle karşılaşmak.
<i>Bayramı qara gəlmiş</i> (105)!	Zavallı, biçare, bedbaht (acıma ifadesi).
<i>Bəxti qara gəlmək</i> (110)	Şansı ters dönmek, başına belalar gelmek.
<i>Bəxti qara yazılmaq</i> (110)	Bahtı kara olmak, kaderi kötü yazılmak.
<i>Bərəkətini qara yel aparmaq</i> (112)	Bereketsiz olmak, çok çabuk bitmek.
<i>Bir qara pula dəyməz</i> (119)	Beş para etmez, değersiz.
<i>Bulud kimi qaralmaq</i> (133)	Hiddetinden, gazabından vs. simsiyah kesilmek.
<i>Canını qara qorxu (qayğı) almaq (bürümək)</i> (143)	Yapacağı işin zorluğundan dolayı endişelenmek, iyice korkmaya başlamak.
<i>Dağı qara geyinmək</i> (163)	Yaylada iken bir yakınıni kaybetmek.
<i>Daxma qaraltmaq</i> (164)	Ev yapmak ve içinde yaşamaya başlamak.
<i>Dalınca bir qara daş</i> (165)	“Gidişin olsun gelişin olmasın!”; bir beddua ifadesi.
<i>Dalınca qara goduş atmaq</i> (165)	Bir daha o eve gelmemesini istemek.
<i>Dəftəri qara gündə yazılmaq</i> (172)	Kaderi kötü yazılmak.
<i>Dizinə qarasu enmək</i> (191)	Çok yorulmak.
<i>Dünya gözüne qara görünmək</i> (198)	Haddinden fazla sinirlenmek.
<i>Dünya gözünə qara görünür</i> (198)	Çok mutsuz, bedbaht, çok sevdiği kimseyi kaybetmiş, son derece sinirli kimseler için kullanılır.
<i>Ehtiyacın üzü qara olsun</i> (202)!	“Yoksulluğun gözü kör olsun!”; bir şikâyet ifadesi

<i>Əhdini üreyində qara torpağa aparmaq</i> (212)	Gayesine ulaşmadan ölmək.
<i>Gecə qara, cüca qara</i> (245)	Tenhadır, kimse göreməz.
<i>Gedəndən qara xəbər almaq</i> (245)	Uzaklara gitmiş yaxının ölüm haberini almak.
<i>Gəlini qara geymək</i> (247)	Evli oğlunu kaybetmək.
<i>Gəncliyi qara gəlmək</i> (247)	Gençken ölmək; gençliyində başı belalardan kurtulmamak.
<i>Göy qaralmaq</i> (251)	Karanlık çökmək.
<i>Gözlərinə qara yara çıxsın</i> (257)!	“Gözlerin kör olsun!”; bir ilenme ifadəsi.
<i>Gözlərinin qabağı qaralmaq</i> (258)	Bayılacaq noktaya gəlmək; dehşətə kapılmək.
<i>Gözü qara düşmək</i> (260)	Korkuya kapılmək; sürekli kara bakmaktan dolayı görme bozukluğu oluşmak.
<i>Gözü (gözləri) qaralmaq</i> (260)	Bayılacaq duruma gəlmək; dehşətə kapılmək, ne yapacağını bilemez duruma gəlmək.
<i>Gözünə qarasu enmək (gəlmək)</i> (263)	Göz içi basıncının artması (glaukoma) hastalığına yakalanarak kör olmaq.
<i>Günü gündən qara gəlmək</i> (269)	Gün geçtikçe durumu daha da kötüleşmek.
<i>Günü qara gəlmək (olmaq)</i> (269)	Hayatı zindan olmaq, yaşayış şekli kötüleşmek.
<i>Gününü qara eləmək (etmək)</i> (269)	Hayatını zehir etmək, manevi işkence vermek.
<i>Hava qaralmaq</i> (273)	Akşam olmaq.
<i>Xonçan qara bəzənsin (bəzənmiş!, gəlmiş!)</i> (292)!	“Muradına eremeyesin!”; bir ilenme ifadəsi.
<i>İli qara gəlmək</i> (301)	Bir yılı zehir olmaq, o yıl büyük felaketlerle ve kötülüklerle karşılaşmak.
<i>Kağızı qara yazılmaq</i> (322)	Genç yaşında ölmək veya kaderi çok kötü olmaq.
<i>Kasıblığın üzü qara olsun</i> (324)	“Yoksulluğun yüzü kör olsun.”; bir şikâyet ifadəsi.
<i>Kömür kimi qaralmaq (olmaq)</i> (336)	Yanıp siyahlaşmak; hiddetinden yüzünün rengi koyulaşmak.
<i>Kömür qazana deyir “götün qaradır”</i> (336)	Kendi kusurunu görmeyip başkalarına kusur bulan kimseler için söylenir.
<i>Kösövü qaralmaq</i> (338)	Kötülüklerle karşılaşmak; şerefi ve liyakati ayaklar altına düşmək.

<i>Qan qaraltmaq</i> (346)	Hiddetlendirmek, ashabını bozmak.
<i>Qanı qara</i> (248)	Morali bozuk, sinirli, hiddetli.
<i>Qanı qaralmaq</i> (248)	Keyfi kaçmak, morali bozulmak, sinir olmak.
<i>Qanıqara gəzmək</i> (349)	Morali bozuk durumda dolaşmak.
<i>Qanıqara olmaq</i> (349)	Morali bozuk olmak, keyifsiz olmak.
<i>Qanını qaraltmaq</i> (350)	Moralini bozmak, çok sinirlenmek.
<i>Qanının qara vaxtı</i> (350)	Çok sinirli olduğu an.
<i>Qanqaralıq salmaq</i> (350)	Huzursuzluk yaratmak.
<i>Qapından qara yel əsməsin</i> (351)	Evinde olanların öldüğünü görmeyesin, anlamında bir alkış.
<i>Qapqara qaralmaq</i> (352)	Simsiyah olmak.
<i>Qara bağlamaq (geymək)</i> (352)	Yaslı olmak, yas tutmak.
<i>Qara baxmaq</i> (352)	Kötü kötü bakmak, ters ters bakmak.
<i>Qara bardaq sındırmaq</i> (352)	Sevilmeyen birinin bir daha oraya gelmemesi için kara renkli testi için ardınca kırmak.
<i>Qara basmaq</i> (352)	Kâbus görmek; gözüne korkulu şeyler görünmek, korkunç şeyler aklına gelmek.
<i>Qara bayraq açmaq (çəkmək)</i> (352)	Yas işareti olarak siyah bayrak çekmek; yas ilan etmek.
<i>Qara bəxt olasan</i> (352)!	“Bahtın kara olsun!”; bir ilenme.
<i>Qara bulud</i> (352)	Engel.
<i>Qara bulud, göy şüyüd</i> (352)	Moralin son derece bozuk olduğunu bildiren bir ifade.
<i>Qara bulud kimi</i> (352)	Bir kimsenin dertlerinin yüzüne sinmesini ifade eder; derdin, gamın şiddetini bildirir; saldıran, hücum eden, akıp gelen şeyin fazlalığını bildirir.
<i>Qara buza dönmək</i> (352)	Soğuktan donmak, çok üşümek.
<i>Qara çadırda qırmızı yamaq</i> (353)	İki değişik karakterli insanın evlenmesi durumunda söylenen bir ifade.
<i>Qara çalı</i> (353)	İki kişi arasına girerek iyi ilişkileri bozan kimse.
<i>Qara dam eləmək</i> (353)	Zor günler geçirmek, büyük sıkıntılara katlanmak; evinden ayrılıp dışarılarda yatıp kalkmak.

<i>Qara daşı yastıq etmək</i> (353)	Zor günler geçirmek, büyük sıkıntılara katlanmaq; evindən ayrılıp dışarılarda yatıp kalkmaq.
<i>Qara daş atmaq</i> (353)	Sevilməyən birinin bir daha oraya gəlməməsi üçün qara rəngli testi ardınca kirmək.
<i>Qara dediyinə ağı deyən yoxdur</i> (353)	Eleştiriye tahammül edeməyən kimsələr üçün istifadə edilir.
<i>Qara doğramaq</i> (353)	Bir kimseyi korkutaraq düşüncəsindən vazgeçirmək; uğursuz konuşmaq, kötü şeylər olacağını söylemək.
<i>Qara əmcək</i> (353)	Doğurduğu çocuğu ölen qadın.
<i>Qara geyinmək</i> (353)	Yas tutmaq, yas əlaməti olaraq siyaqlara bürütmək.
<i>Qara gözlərinə (gözüna) bağışlamaq</i> (353)	Karşılığında bir şey almamaq, tələp etməmək.
<i>Qara gün</i> (353)	Üzüntülü, sıkıntılı zaman.
<i>Qara gün dostu</i> (353)	Kötü günlərdə də dostluğunu davam ettirən, yardımçı olan kimse, gerçək dost.
<i>Qara gün görmək</i> (353)	Kötü günlərlə qarşılaşmaq, darlıq və sıkıntı çəkmək və ya çəkmiş olmaq.
<i>Qara gün keçirmək</i> (353)	Çox zor şərtlərdə yaşamaq.
<i>Qara gün nədir bilməmək</i> (353)	Sıkıntılarla qarşılaşmamış olmaq, həmişə rifah içində yaşamaq.
<i>Qara gün üçün (saxlamaq)</i> (353)	İləridə oluşabilecek dar günlər üçün (saklamaq).
<i>Qara gündən göz açabilməmək (açmamaq)</i> (353)	Dertlərlə uğraşmaq, başı beladan kurtulmamak.
<i>Qara gündən iraq (uzaq) olmaq</i> (353)	Kötü günlərdən uzaq olmaq; mutlu, rifah içində bir həyat sürmək.
<i>Qara günə düşmək (qalmaq)</i> (353)	Çox kötü duruma düşmək; kötü durumda olmaq.
<i>Qara günə qalasan</i> (353)!	“Kötü günlər qarşına çıksın!”; bir ilənme ifadəsi.
<i>Qara günlü</i> (353)	Mutsuz, bedbaht, həyatı ıstırap içində gəçən (genelə qadın).
<i>Qara gününü qablamaq (qabqarmaq)</i> (353)	Kötü günlərə hazırlamaq, bir fəlakəti və ya bəlayı qarşılamaya hazır olmaq.
<i>Qara xəber</i> (353)	Kötü xəbər, səferdə və ya uzaqda olan birinin ölüm xəbəri.

<i>Qara ilana rast gəlmək</i> (353)	Kötü insanla karşılaşmak.
<i>Qara itin qaxmarı</i> (353)	Yardımcı, taraftar.
<i>Qara kağız</i> (353)	Uzakta olan birinin öldüğünü bildiren mektup vs.
<i>Qara kölgə</i> (353)	Kötü insan, düşünce vs.
<i>Qara qan qusmaq</i> (353)	Ağzını kapamak, susturmak.
<i>Qara qapağını basmaq</i> (353)	Ağzını kapamak, susturmak.
<i>Qara qarğa</i> (353)	Zayıf ve uzun boylu kimse.
<i>Qara qarğışa gəlmək</i> (353)	İlenmek, bedduaya uğramak.
<i>Qara qarışqa kimi</i> (353)	Haddinden fazla, sayılamayacak kadar çok.
<i>Qara qaşına, ala gözünə görə</i> (353)	Karşılığında bir şey talep etmemek.
<i>Qara qəpiyə dəyməmək</i> (353)!	Hiçbir değeri olmamak, beş para etmemek.
<i>Qara qızın dərdi var</i> (353)	Bir işi sürüncemede bırakan kimsenin işi yapmasının karşılığında almayı gönlünden geçirdiği şeyi açıkça söyleyememesini vurgularken kullanılan bir ifade.
<i>Qara qorxu gəlmək (vermək)</i> (353)	Korkutmak, tehdit etmek.
<i>Qara qovmaya salmaq</i> (353)	Takip etmek, sıkıştırmak, acele ettirmek.
<i>Qara list (siyahı)</i> (353)	Sovyetler Birliği döneminde öldürülecek veya tutuklanacak kimselerin adının olduğu liste; adı kötüye çıkanlar.
<i>Qara maşında eninə aparmaq</i> (353)	Cenazeyi defnetmeye götürmek.
<i>Qara nöqtə qoymaq</i> (353)	Kalbini kırmak, gönlüne dokunmak.
<i>Qara pula dəyməz</i> (353)	Beş para etmez, değersizdir.
<i>Qara saçın ağ dişivə dönsün</i> (354)!	Saçların beyazlaşsın! İhtiyarlayasın!
<i>Qara saqqız kimi yapışmaq</i> (354)	Sülük gibi yapışmak, vazgeçmemek.
<i>Qara siyahıya adı düşmək</i> (354)	Sovyetler Birliği döneminde, adı öldürülecek veya tutuklanacaklar listesine alınmak; adı kötüye çıkmak.
<i>Qara sudan qaymaq (yağ) tutmaq</i> (354)	Becerikli ve akıllı olmak, her şeyden fayda elde etmek (genç erkek için)
<i>Qara torpağa getmək</i> (354)	Gömülmek.
<i>Qara torpağa girmək (qismət olmaq)</i> (354)	Vefat etmek.
<i>Qara torpaq altına yollamaq</i> (354)	Öldürmek.
<i>Qara torpaqlara gömmək (quylamaq, tapşırmaq)</i> (354)	Ölüyü defnetmek.

<i>Qara tuluğa dönmək</i> (354)	Dayaktan vücudu mosmor olmak.
<i>Qara üzüm yeyəndə gərdəninə görünür</i> (354)	Beyaz tenli güzel kız veya kadınlar için kullanılır.
<i>Qara vermək</i> (354)	Kendini belli etmek, göze çaptırmak; kendini çalışır gibi göstermek.
<i>Qara yaxmaq</i> (354)	İftira etmek, lekelemek.
<i>Qara yara çıxarmaq</i> (354)	Karakabarcık (şarbon) olmak (hayvan).
<i>Qara yel əsmək</i> (354)	Şans tersine dönmək, işler kötü gitmeye başlamak.
<i>Qara yel kimi qarşılamaq</i> (354)	Çok soğuk karşılamak.
<i>Qara yerə girəsən</i> (354)!	“Ölesin!”; bir beddua ifadesi.
<i>Qara yerə girsin</i> (354)!	“Ölsün!” anlamında bir beddua ifadesi
<i>Qara yola, qara saata</i> (354)	İstenmeyen, sevilmeyen birinin gelişi anında ilenç olarak kullanılır.
<i>Qara yuxu olmaq</i> (354)	Derin uykuya dalmak; ölmek.
<i>Qaraağaç kölgəsi deyil ki oturub gedəsən</i> (354)	Bir mekânda yer işgal eden ve para harcamak istemeyen kimseler için kullanılan bir uyarı ifadesi.
<i>Qaracadil olmaq</i> (354)	Dilinde siyah beneklerle belirgin hastalığa yakalanmak (hayvan için).
<i>Qaraçöp qalmaq</i> (354)	Tarlayı dinlenmeye bırakmak.
<i>Qaraçuxası durmaq (oyanmaq)</i> (354)	Şansı açılmak, bahtı açılmak.
<i>Qaraçuxası yatmaq</i> (354)	Şansı yatmak.
<i>Qaradağlının ağıllısı gəlsin</i> (354)!	Bir kimse acayip ve uygunsuz bir davranış sergilediği zaman söylenen bir ifade.
<i>Qaradalaq etmək</i> (354)	Peşine düşüp kovalayarak takatini kesmek, rengi bundan dolayı kararmak; korkutup bağırını yarmak, ödünü patlatmak.
<i>Qaradan artıq rəng vardır</i> (354)?	Bundan da mı kötü halimiz olacak?
<i>Qaradan baş açmayasan</i> (354)!	Kötülükler başından eksilmesin!
<i>Qaradinməz oyunu</i> (354)	Aile olarak bir yerde iken kimsenin konuşmadığı ve sessiz, sıkıntılı bir hava olduğu zaman söylenen bir ifade.
<i>Qaraduvaq olmaq</i> (354)	Gerdek gecesi bakire olmadığı anlaşılmasından dolayı eşi tarafından istenmemek ve babasının evine geri gönderilmek.

<i>Qaradüzən getmək</i> (354)	Herhangi bir işi gelişigüzel yapmak, özen göstermeden yapmak.
<i>Qaragözlük etmək</i> (354)	Yalandan ağlamak, birini kandırmak için kendini ağlar gibi göstermek.
<i>Qaragünə qalmaq</i> (354)	Çok kötü duruma düşmek.
<i>Qaragünlüyünə yığmaq</i> (354)	Dar gün için toplamak.
<i>Qaragünlüyünü qablaşdırmaq</i> (354)	Her türlü mahrumiyeti, zorluğu, tehlikeyi vs. göz önüne almak, onları karşılamaya hazırlıklı olmak.
<i>Qarğalar qara geydi (geyər)</i> (356)	Ciddî bir durum yoktur, sonucu kötü olmaz.
<i>Qaş qaralmaq</i> (359)	Karanlık çökmek.
<i>Qatıq qaradır ki, qaradır</i> (360)	Dediğinde ısrarcı olmak, inatlaşmak.
<i>Qəlbi qaralmaq</i> (364)	Şüphelenmek; kederlenmek, morali bozulmak.
<i>Qızın qara geyinsin</i> (372)!	Kızın dul kalsın, anlamında bir beddua.
<i>Qızını qaraqızdırma aparmaq</i> (372)	Kızı sıtmadan ölmek.
<i>Qurd kimi qaranlıqda qara şumda qara qılı seçər</i> (382)	Son derece uyanıktır.
<i>Məhəbbəti qara gəlmək</i> (397)	Sevgisi hüsrarla sonuçlanmak.
<i>Nəfəsi qaralmaq</i> (417)	Boğulmak, zor nefes almak.
<i>Nəmərin qara gəlsin</i> (417)	“Düğün hazırlığın yasa dönsün”; bir beddua ifadesi.
<i>Ocağı qaralmaq (sönmək)</i> (423)	Neslini devam ettirecek kimseleri kalmamak; her şeyini kaybetmek.
<i>Ortalık qaralmaq</i> (426)	Akşam olmak.
<i>Ömrü günü qara gəlmək</i> (432)	Hayatı zehir olmak, mutsuz olmak.
<i>Papaq kimi qaralmaq</i> (441)	Uzaktan karartı gibi görünmek, göze çarpmak.
<i>Rəngi qaralmaq</i> (451)	Siyah görünmek.
<i>Sabahın qara gəlsin</i> (454)!	“Yarının yasa bürünsün!”; bir beddua ifadesi.
<i>Sən olsən qarğalar qara gəyinər</i> (464)!	“Ölümüne kimse üzülmez!”; önemsenmeyen.
<i>Səsi qara torpaq altından gəlmək</i> (467)	Ölmek.
<i>Sular qaralmaq</i> (480)	Karanlık çökmek.
<i>Şaxı qara bəzəmək</i> (485)	Düğünü olduğu zaman hayatını kaybetmek.

<i>Təpədən dırnağa qədər qara geyinmək</i> (501)	Yas işareti olaraq siyahlar giyinmək.
<i>Uğuru qara gəlmək</i> (514)	Şansı ters dönmək, başına belalar gəlmək.
<i>Üreyi qaralmaq</i> (520)	Yüreği kararmak; içine karamsarlık çökmək.
<i>Ürəyindən qara qanlar axmaq (gəlmək)</i> (523)	Acı, kötü, korkunç bir olayı akla getirerek derin ve şiddetli heyecan geçirmək, ıstırap duymak.
<i>Ürəyinə qara qura gəlmək</i> (523)	Kalbine şüpheli şeylər gəlmək, kötü şeylər düşünmək.
<i>Üstünə qara yellər əsmək</i> (528)	Başına belalar gəlmək, üzərində uğursuzluk olmaq.
<i>Üzü qara</i> (532)	Mahcup, başı aşağı.
<i>Üzü qara çıxmaq</i> (532)	Bir işi yapamamaktan dolayı birine karşı manevî borçlu olmaq; bir konuda suçlu olduğunu ispat etmək.
<i>Üzü (üzünü) qara etmək</i> (532)	Mahcup etmək, utandırmak.
<i>Üzü qara olmaq</i> (532)	Birine karşı mahcup duruma düşmək, üzerine aldığı görevi yapamamak, verdiği sözü tutamamak.
<i>Üzü (üzün) qara olsun</i> (532)!	Nefret, azarlama, şiddetli tenkit, suçlama bildiren ifade.
<i>Üzü qaralıq etmək</i> (532)	Utanılacak iş yapmak.
<i>Üzüqara çıxmaq</i> (533)	Bir işi yapamadığından dolayı mahcup olmaq.
<i>Üzün qara olsun</i> (533)!	“Yüzün kara olsun!”; beddua, azar ifadesi olarak kullanılır.
<i>Üzünü qara çıxarmaq (çıxartmaq)</i> (535)	Birinin bir şeyi yapacağını ileri sürüp yapmamasından mahcubiyet duymak.
<i>Yalan qara yaxmaq</i> (546)	Lekelemek, iftira etmək.
<i>Yanan ocağı qaralamaq</i> (547)	Çok sevdiği ve ocağını tütürecek oğlunu kaybetmek; ölmek ve yerine ocağını yakacak kimse bırakmamak.
<i>Yanında üzü qara olmaq</i> (548)	Birinin emeğini, ümidini hiç etmek.
<i>Yazın qara olsun</i> (552)!	“Bahtın kara olsun!”; bir beddua ifadesi.
<i>Yoxun üzü qaradır</i> (561)	Yoksulluğun kötü bir şey olduğunu bildiren bir ifade.
<i>Zehni qaralmaq</i> (571)	Zihni bulanmak, düşüncesini bir yere toplayamamak; düşünme yeteneğini kaybetmek.

Qırmızı Renk Adı Geçən Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Götünün qırmızısı üzünə çıxmaq</i> (ATD: 250)	Hiddetten kıpkırmızı kesilmək, kızmaq.
<i>Qıpqırmızı kəsilmək</i> (369)	Utancından yüzü kızarmak.
<i>Qıpqırmızı olmaq (qızarmaq)</i> (369)	Utançtan veya kızgınlıktan, heyecandan yüzü kızarmak.
<i>Qırmızı adam</i> (370)	Utanmaz, arlanmaz kimse.
<i>Qırmızı danışmaq</i> (370)	Utanmadan, çəkinmeden açıq bir şəkildə bildiklərini, duyduklarını, gördüklerini birinin yüzünə qarşı söylemək.
<i>Qırmızı don geymək</i> (370)	Gaddarlıq etmək, zalimcesinə davranmaq.
<i>Qırmızı gülləyə tuş gəlmək</i> (370)	Kurşunlanaraq öldürmək.
<i>Sənə qırmızı alma göndərmişdim</i> (464)	Gelişindən rahatsız olan və gəlməməsi gerektiğini bildirdiği anda kızgınlıqla söylənən bir ifadə.
<i>Üzü götündən qırmızı</i> (532)	Hayâsız, rezil kimse.
<i>Üzü qırmızı</i> (532)	Utanmaz, arlanmaz, arsız kimse.

Qızıl Renk Adı Geçən Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Dan yeri qızarmaq</i> (ATD: 166)	Sabah açılmaya başlamaq.
<i>Gözlərinin içinə kimi (qədər) qızarmaq</i> (258)	Çok mahcup olmaq, utanmaq.
<i>Gözü köz kimi qızarmaq</i> (260)	Son derece hiddetlenmək.
<i>Gözü (gözləri) qızarmaq</i> (260)	Hiddetlenmək; yorulmaq.
<i>İş qızartmaq</i> (310)	Uygunsuz davranış sergilemək.
<i>Qızarıb bozarmaq</i> (371)	Utancından, mahcubiyetindən hiddetindən dolayı renkten renge girmək.
<i>Qızıl gülləyə tuş gəlmək</i> (370)	Kurşunlanaraq öldürmək.
<i>Qulağının dibinə kimi (qədər) qızarmaq</i> (379)	Utanmaq, mahcup olmaq.
<i>Qulaklarına qədər qızarmaq</i> (380)	Çok utanmaq.
<i>Lalə tək qızarmaq</i> (388)	Utancından vs. kızarmak, kıpkırmızı olmaq.
<i>Özünü qızartmaq</i> (437)	Buluğ çağına ermək.
<i>Pul kimi (tək) qızarmaq</i> (447)	Hiddetlenmək, üzülmək, mahcup olmaq.
<i>Pul tək qızarmaq</i> (447)	Mahcup olmaq.

<i>Şapalaqla üz qızartmaq</i> (486)	Maddi durumunun kötü olduğunu saklamaya çalışmaq.
<i>Tüklərinin dibinə qədər qızarmaq</i> (510)	Utanmaq, mahcubiyet duymaq.
<i>Üz qızardan</i> (530)	Utandırıcı, mahcup edici davranış vs.
<i>Üz qızartmaq</i> (530)	Mahcup etmək; sıkılarak yalvarmaq.
<i>Üzü qızarmaq</i> (532)	Utanmaq; yüzü kızarmak.
<i>Üzünü qızartmaq</i> (535)	Bir kimsenin utanmasına sebep olmaq.
Laləgun Renk Adı Geçən Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Laləgun olmaq</i> (ATD: 388)	Kana boyanmaq, her tərəfi kan olmaq, kanla dolmaq.
Mor Renk Adı Geçən Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Moru tutmaq</i> (ATD: 405)	Kızmaq, sinirlenmək, küsmək.
Sarı Renk Adı Geçən Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Ağzının sarısı getməmiş</i> (ATD: 43)	Henüz olgunluq çağına erməmiş; henüz çocukken.
<i>Bədəninə sarı yağ kimi yayılmaq</i> (109)	Çok hoşlanmaq.
<i>Canına sarı yağ kimi yayılmaq</i> (142)	Çok hoşlanmaq.
<i>Çöhrəsi saralıb solmaq</i> (158)	Benzi sararıp solmaq.
<i>Dimdiyinin sarısı getməmək</i> (187)	Henüz çok genç ve tecrübəsiz olmaq.
<i>Heyva kimi saralmaq</i> (276)	Rengi sapsarı kesilmək.
<i>Mətləbi sarı simə ötürmək</i> (402)	Sinirləndirmək.
<i>Payız yarpağı kimi saralıp solmaq</i> (442)	Çok zayıflamaq, rengi sararıp solmaq.
<i>Rəngi (rəng rüfu) saralmaq</i> (451)	Korku, heyecan vs. sebebiyle rengi birdən-birə solmaq.
<i>Rəngi saralmaq</i> (451)	Hastalık, korku vs. sebebiyle yüzünün rengi solmaq.
<i>Sapsarı kesilmək (saralmaq)</i> (459)	Hastalıktan, açlıktan, korkudan vs. rengi kaçımaq.
<i>Sarala (sarala sarala) qalmaq</i> (459)	Sapsarı kesilmək.
<i>Saralıb meyitə dönmək</i> (459)	Korkudan, heyecandan vs. rengi sapsarı kesilmək.
<i>Saralıb muma dönmək</i> (459)	Sıkıntidan, dertten zayıflamaq.

<i>Saralıb sapa dönmək</i> (459)	Sıkıntıdan, dertten zayıflamak.
<i>Saralıb solmaq</i> (459)	Sararıp solmak, rengi kaçmak.
<i>Sarı iti hürdürmək</i> (459)	Semaveri yakmak.
<i>Sarı simdə çatdırmaq</i> (460)	Bir sözü, meramı çok ince bir yolla ulaştırmak, nazik bir şekilde söylemek.
<i>Sarı simə vurmaq</i> (460)	Bir sözü, meramı çok ince bir yolla ulaştırmak, nazik bir şekilde söylemek.
<i>Sarı yağ kimi bədəninə (canına, ürəyinə) yayılmaq</i> (460)	Çok hoşlanmak.
<i>Sarı yağla yağlayıb sarımsaqla dağlamaq</i> (460)	Tatlı dille ağır hakaret etmek, mahcup etmek, tenkit etmek, en büyük kazığı atmak.
<i>Sarıbuğum olmaq</i> (460)	Sararıp ölmek.
<i>Sarısını ötürmək (udmaq)</i> (460)	Korkudan, sıkıntıdan vs. ölmek; çok korkmak.
<i>Zəfəran tək saralmaq</i> (572)	Rengi sapsarı kesilmek.

Yaşıl Renk Adı Geçen Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Üstünə yaşıl alov tökülsün</i> (ATD: 528)	“Başına ateş yağsın”; kadınların söylediği bir kargış.
<i>Yaşıl ayın başında</i> (551)!	Hiçbir zaman!
<i>Yaşıl başlı (yaşılbaş) sona</i> (551)	Yeşilbaş suna; âşık şiirinde güzelin vasıflarından biri.

İçerisinde Renk Adı Geçen Atasözleri

ASD ve TAA'da renk adı bulunan 127 adet atasözü tespit edilmiştir. Bunlardan 32 adeti içerisinde birden fazla renk bulundurmaktadır. Renklerin dağılımları ise şöyledir: *ağ*: 21, *al*: 2, *ala*: 12, *beyaz*: 1, *boz*: 4, *göy*: 2, *kürən*: 1, *qara*: 48, *qırmızı*: 2, *sarı*: 1; *ağ-qara*: 21, *ala-qara*: 2, *qara-ağ*: 3, *qara-boz*: 1, *qara-qırmızı*: 2, *qara-sarı*: 1, *qırmızı-sarı*: 1, *qızıl-ağ*: 1.

Ağ Renk Adı Geçen Atasözleri

AT	TT
<i>Ağ ağça qara gün üçündür</i> (ASD; TAA: 29).	Ak akçe kara gün içindir.
<i>Ağ ayranı itə tökərlər, qara kişmişi cibə</i> (ASD; TAA: 29).	Ak ayranı ite dökerler, kara üzümü cebe.
<i>Ağ atla cahil ağaya qulluq eləmə</i> (ASD).	Ak atla cahil ağaya kulluk etme.
<i>Ağ divara hansı rəng çəksən tutar</i> (ASD; TAA: 29).	Ak duvara hangi rengi boyasan tutar.
<i>Ağ evi görəndə qara evi yaddan çıxartma</i> (ASD).	Ak evi görünce kara evi hatırdan çıkartma.

<i>Ağ evi görəndə qaralı evi yandırmazlar</i> (ASD; TAA: 29).	Ak evi görüp kara evi yakmazlar.
<i>Ağ gün adamı ağardar, qara gün qaraldar</i> (ASD; TAA: 29).	Ak gün adamı ağartır, kara gün karartır.
<i>Ağ gün qara günü yaddan çıxardar</i> (TAA: 29).	Ak gün kara günü hatırdan çıkartır.
<i>Ağ göyərçin qara qarğaya qismət olub</i> (TAA: 29).	Ak güvercin kara kargaya kismet olmuş.
<i>Ağ itin həllaca zərəri var</i> (ASD; TAA: 29).	Ak köpeğin (itin) pamuk pazarına (pamuğa, pamukçuya) zararı vardır.
<i>Ağ it, qara it, ikisi də itdi</i> (ASD; TAA: 29).	Ak köpek, kara köpek, ikisi de köpektir.
<i>Ağ qoyun, qara qoyun keçid başında bəlli olar</i> (ASD).	Ak koyun, kara koyun keçit başında belli olur.
<i>Ağ qoyunu görənlər içi dolu yağ sanar</i> (ASD).	Ak koyunu (ala keçiyi) gören, içi dolu yağ sanır.
<i>Ağ ottan balta sapı, biri sındı birini tax</i> (TAA: 29).	Ak ottan balta sapı, biri kırıldı, birini tak.
<i>Ağ parçaya ləkə təz düşər</i> (ASD).	Ak parçaya leke tez düşər.
<i>Ağ şəkər qara şəkər, biri damarı suya çəkər</i> (TAA: 29).	Ak şeker, kara şeker, biri damarı suya çeker.
<i>Ağ üzüm qara üzüm, başını dibindən üzüm</i> (TAA: 30).	Ak üzüm, kara üzüm, başını dibinden koparayım.
<i>Ağ üzdə qara xal zinətdir, qara üzdə ağ xal neybət</i> (TAA: 30).	Ak yüzde kara hal (ben) ziynettir, kara yüzde ak hal pislik.
<i>Ağa ağ deyiblər, qaraya qara</i> (ASD; TAA: 30).	Aka ak derler, karaya kara.
<i>Ağı gördün, qaranı unuttun</i> (ASD; TAA: 30)?!	Akı görünce karayı unuttun mu?
<i>Ağı qaradan seçəndə gəl</i> (TAA: 30).	Akı karadan seçtiğinde gel.
<i>Ağın adı, qaranın dadı</i> (ASD; TAA: 30).	Akın adı var, karanın tadı.
<i>Aşı pişirən yağdır, gəlinin üzü ağdır</i> (ASD; TAA: 54).	Aşı pişiren yağdır, gelinin yüzü aktır.
<i>Ayı balasına “ağappağım” deyər, kirpi balasına “yumuşağım”</i> (ASD; TAA: 70).	Ayı yavrusuna “kar beyazım”, kirpi yavrusuna “yumuşağım” der.
<i>Ayran ağdır nehrə içində, kişmiş qaradır mərdlər çibində</i> (TAA: 71).	Ayran aktır yayık içinde, kuru üzüm karadır mertler cebinde.
<i>Babanın üzünü ağardan nəvəsi olar</i> (TAA: 125).	Dedenin yüzünü ağartan torunudur.
<i>Canavarın üzü ağ olsa, kəndə gündüz gələr</i> (ASD).	Kurdun yüzü ak olsa, köye gündüz gelir.

<i>Dost yolunda əzaba düşənin el içində üzü ağ olar (TAA: 154).</i>	Dost yolunda azaba düşənin yüzü ak olur.
<i>Dul arvad ağ kalaqayıdır toxunma, ləkə düşər (TAA: 158).</i>	Dul avrat ak yemenidir dokunma, leke düşər.
<i>Həllacın açığı ağ itdən gələn (ASD).</i>	Həllacın açığı ak itten gelir.
<i>Her ağ gün, qara gün ömürdən gedir (TAA: 217).</i>	Her ak gün, kara gün ömürden gider.
<i>Hər saqqalı ağarana ağsaqqal deməzlər (ASD).</i>	Her sakalı ağarana aksakal demezlər.
<i>Hesabı təmiz olanın üzü ağ olar (TAA: 218).</i>	Hesabı təmiz olanın yüzü ak olur.
<i>İlanın ağına da lənət, qarasına da (ASD; TAA: 335).</i>	Yılanın akına da lanet, karasına da.
<i>Könül sevən güzəlin nə ağı, nə qarası (ASD; TAA: 200)?</i>	Gönül seven güzəlin ne akı ne karası olur?
<i>Qarının saçı ağ olar, ürəyi qara (TAA: 328).</i>	Yaşlının saçı ak olur, yüreği kara.
<i>Qar yağmağınan qarğa ağarmaz (ASD).</i>	Kar yağmakla karga ağarmaz.
<i>Qars eşşək, ağ palan (ASD)?!</i>	Buruşuk eşək, ak palan!
<i>Pambıq satan ağ itdən qorxar (ASD).</i>	Pamuk satan beyaz köpekten korkar.
<i>Pambıqçının ağ itdən zəhləsi gedər (ASD).</i>	Pamukçu beyaz köpekten nefret eder.
<i>Sən mənim bir üzümü ağart ki, mən də sənə iki üzünü ağardım (ASD).</i>	Sen benim bir yüzümü ağart ki, ben de sənə iki yüzünü ağartayım.
<i>Südüne kəm baxanın gözlərinə ağ damar (ASD).</i>	Sütüne kəm gözle bakanın gözlerine ak düşər.
Al Renk Adı Geçən Atasözleri	
AT	TT
<i>Al almaya daş atan çox olar (ASD; TAA: 36).</i>	Al elmaya taş atan çok olur.
<i>Fağırın düzgünü, al geyinər qış günü (ASD).</i>	Eşkiyanın (zürafanın, ihtiyarın, fukaranın) düşkünü, beyaz (hasa) giyer kış günü.
Ala Renk Adı Geçən Atasözleri	
AT	TT
<i>Alacağım olsun, alaqarğada olsun (ASD).</i>	Alakargada alacağım olsun, alamazsam gözümü oysun.
<i>Ala it çaqqalın dayısıdır (ASD; TAA: 37).</i>	Ala it çakalın dayısıdır.
<i>Ala it gedər, qara it gələr (ASD).</i>	Ala it gider, kara it gelir.
<i>Ala itin balası qara olar, yanılsa boynu ala olar, hürəndə anası kimi hürər (ASD).</i>	Ala itin yavrusu kara olur, yanılsa boynu ala olur, havladığında anası gibi havlar.

<i>Ala qarğa olmağı bəs deyil, həkimlik də eləyir</i> (ASD).	Alakarga olması yeterli değil, hekimlik de yapıyor
<i>Ala qarğa suya düşsə də qaz ola bilməz</i> (TAA: 37).	Ala karga suya düşse de kaz olmaz.
<i>Ala qarğa şux tərlanı bəyənəmz</i> (ASD).	Ala karga şahini beğenmez.
<i>Aləmi plov tutsa, ala qarğa xörəyini bilər</i> (TAA: 39).	Âleme pilav verseler de ala karga kendi yiyeceğini bilir.
<i>Arada ala çatı olmasa, qurd qoyunla otlayar</i> (ASD).	Arada ala çatı olmasa, kurt koyunla otlar.
<i>Bir naxırın adını bir ala dana batırar</i> (ASD).	Bir ala dana bir sürünün adını batırır.
<i>Dünya bala dönsə, ala qarğa öz yeməyini bilər</i> (ASD; TAA: 160).	Dünya bala dönse de ala karga kendi yiyeceğini bilir.
<i>İlan vuran ala çatıdan qorxar</i> (ASD; TAA: 334).	Yılan sokan ala urgandan korkar.
<i>İşə bax, ala qarğa şux tərlanı bəyənmir</i> (ASD; TAA: 236).	İşe bak, ala karga şahini beğenmez.
<i>Naxır yerli-dibli yoxdur, bu, ala dana axtarır</i> (ASD).	Sürü kesin yoktur, bu, ala dana arar.
Beyaz Renk Adı Geçen Atasözleri	
AT	TT
<i>Bəyaz ipək hər rəngə boyanar</i> (ASD).	Beyaz ipek her renge boyanır.
Boz Renk Adı Geçen Atasözleri	
AT	TT
<i>Bildir ölüb boz eşək, bu il gəlin ağlayaq</i> (ASD).	Geçen yıl ölmüş boz eşek, bu yıl gelin ağlayalım.
<i>Can verəndə boz sərçəyə ver, qaranquş gəldi-gədərdi</i> (ASD).	Can verirsən boz serçeye ver, kırlangıç gelip gider.
<i>Dişi düşmüş boz öküz qoşulub cöngələrə</i> (ASD; TAA: 148).	Dişi düşmüş boz öküz, karışmış tosunlara.
<i>Eşşəyim bozdur, dəyirmanə getməyir</i> (ASD).	Eşğim bozdur, değirmene gitmiyor.
Göy Renk Adı Geçen Atasözleri	
AT	TT
<i>Göycək muncuq kimdədir, mənim gözüm ondandır</i> (TAA: 273).	Mavi boncuk kimdeyse benim gönlüm ondadır.
<i>Qazan dibi yalayanın adaxlısı göycək olar</i> (TAA: 252).	Kazan dibi yalayanın nişanlısı nazil olur.

Kürən Rəng Adı Geçən Atasözleri

AT	TT
<i>Kürən adamlar, kürən ata yaxın düşmə</i> (TAA: 296).	Sarışın adamlar sarı ata yaxın düşmə

Qara Rəng Adı Geçən Atasözleri

AT	TT
<i>Ac ölməz gözü qaralar, borçlu ölməz üzü saralar</i> (TAA: 15).	Aç ölməz gözü kararır, borçlu ölməz yüzü sararır.
<i>Ağac körpə olanda qara yeldən qoruyurlar</i> (TAA: 23).	Ağac körpeyken karayelden korurlar.
<i>Allah verməz qara quluna, o da qalar vuruna vuruna</i> (ASD).	Allah vermez kara kuluna, o da kalır dövünə dövünə.
<i>Anlamayan bir kəllədən bir qara daş yaxşıdır, bu dünyada maldan, mülkdən bir ağıllı baş yaxşıdır</i> (TAA: 47).	Anlamayan bir kafadan bir kara taş iyidir, bu dünyada maldan, mülkten bir akıllı baş iyidir.
<i>Aralarından qara pişik keçib</i> (ASD).	Aralarından kara kedi geçmiş.
<i>Dazının istədiyi qara saç olar</i> (TAA: 255).	Kelin istediği kara saçtır.
<i>Dəliyə ağıl, qaraya sabun kar eyləməz</i> (TAA: 131).	Deliye akıl, karaya sabun kâr eylemez.
<i>Dili dost, qəlbi qara, mən belə dostu neynim</i> (ASD)?!	Dili dost, kalbi kara, ben böyle dostu neyleyeyim.
<i>Dilənçinin üzü qara olur, torbası dolu</i> (ASD).	Dilencinin yüzü kara olur, torbası dolu.
<i>Dost-düşmən qara gündə mə'lum olar</i> (TAA: 153).	Dost düşman kara günde bilinir.
<i>Dul arvadın dilləri, qaraca yazın günləri</i> (158).	Dul kadının dilləri, karaca yazın günleri.
<i>El ilə gələn qara gün toy-bayramdır</i> (ASD).	El ilə gelen kara gün toydur, bayramdır.
<i>Əli boş, üzü qara</i> (TAA: 172).	Eli boş, yüzü kara.
<i>Əsilsiz söz sahibinə üz qarası gətirər</i> (ASD).	Asılsız söz sahibinə yüz karası getirir.
<i>Həç kəsin qara papağı yanmasın</i> (TAA: 221).	Hiç kimsenin kara kalpağı yanmasın.
<i>Hirs gəlir göz qaraldır, hirs gedir üz qaraldır.</i>	Hırs gelir göz kararır, hırs gider yüz kararır.
<i>İmam əzizdir, qara pul imamdan da əzizdir</i> (TAA: 232).	İmam azizdir, kara pul imamdan da azizdir.
<i>İstərəm dosta varam, əlim boş, üzüm qara</i> (ASD).	İsterim dosta varayım, elim boş, yüzüm kara.
<i>İstəyənin bir üzü qara, verməyənin iki üzü</i> (ASD; TAA: 235).	İsteyenin bir yüzü kara vermeyenin iki yüzü.

<i>Kosaya lağ eləyənün top qara saqqalı gərək (ASD).</i>	Köseyle dalga geçenin kapkara sakalı gerek.
<i>Kömürçünün evinə girən üzü qara çıxar (ASD).</i>	Kömürçünün evine giren yüzü kara çıkar.
<i>Kömürçünün qaralmaqdan ne arı (ASD)?!</i>	Kömürçünün kararmaktan (başka) ne utancı?
<i>Qaraca üzüm var, doğruca sözüm (ASD).</i>	Karaca yüzüm var, doğruca sözüm.
<i>Qara dolağa qırmızı papuş tikməzlər (TAA: 248).</i>	Kara dolağa kırmızı pabuç dikmezler.
<i>Qara dolaşa qırmızı papuş yaraşmaz (ASD).</i>	Kara kargaya kırmızı pabuç yaraşmaz.
<i>Qara eşşayın başına yüyən vuranda qatır olmaz (ASD).</i>	Kara eşəğin başına üygen vursan da katır olmaz.
<i>Qara günün ömrü az olar (ASD; TAA: 249).</i>	Kara günün ömrü az olur.
<i>Qara xəbər tez yayılır (ASD; TAA: 249).</i>	Kara haber tez yayılır (duyulur).
<i>Qara qız bəzənincə toy əldən gədər (ASD).</i>	Kara kız bezenince toy elden gider.
<i>Qara qız gəlin oldu, ürəyi sərin oldu (ASD).</i>	Kara kız gelin oldu, yüreği serin oldu.
<i>Qara qız gəlməsəydi, külbəni kim odlardı (ASD)?!</i>	Kara kız gelmeseydi ocağı kim yakardı.
<i>Qara qızdan xatın olmaz, boz eşşəkdən qatır olmaz (ASD).</i>	Kara kızdan eş, boz eşekten katır olmaz.
<i>Qara qızın baxtı olsaydı, anadan ağ doğulardı (ASD; TAA: 249).</i>	Kara kızın bahtı olsaydı, anasından ak doğardı.
<i>Qara qızın dərdi var (ASD).</i>	Kara kızın derdi var.
<i>Qara qul özünü öldürdü ki, ağasına zərəri olsun (ASD).</i>	Kara kul kendini öldürdü ki ağasına zararı olsun.
<i>Qara qula şahlıq versən, əvvəl nənəsinin əmcəyini kəsər (ASD).</i>	Kara kula şahlık versen, önce ninesinin memesini keser.
<i>Qaraquşa xeyir öz dimdiyində çatar (TAA: 249).</i>	Karakuşa kendi gagasından hayır gelir.
<i>Qara mənə basınca mən qararı basım (ASD).</i>	Kara beni basıncaya kadar ben karayı bastım
<i>Qaradan artıq boya olmaz (ASD).</i>	Karadan koyu renk olmaz.
<i>Qarabəxt dağlara çıxanda dağları duman alır (ASD).</i>	Kara baht dağlara çıktığında dağları duman alır.
<i>Qarğa qarğaya deyər üzün qaradı (ASD).</i>	Karga kargaya “Yüzün karadır.” der.
<i>Qazan qarası gedər, üz qarası getməz (ASD; TAA: 252).</i>	Kazan karası gider, yüz karası gitmez.

<i>Qazan qazana deyər: üzün qara olsun (ASD)!</i>	Kazan kazana diyər: Yüzün kara olsun!
<i>Qış çıxar, üz qaralıq kömürə qalar (ASD).</i>	Kış çıkınca yüzü karalık kömürə kalır.
<i>Qohumun qara qazan, ümidin un çuvalı (TAA: 34).</i>	Akraban kara kazan, ümidin un çuvalı.
<i>Qurbanı biz elədik, yağış Qaradağa yağdı (TAA: 268).</i>	Kurbanı biz kestik, yağış Karadağ'a yağdı.
<i>Malın tapıldı, üzün qara oldu (ASD).</i>	Malın bulundu, yüzün kara oldu.
<i>Sabun qara palazı ağartmaz (ASD; TAA: 293).</i>	Sabun kara palazı ağartmaz.
<i>Sıd q ilə qara daşdan mətləb almaq olar (ASD).</i>	İçtenlikle kara taştan hayır görülür.
<i>Su hər şeyi təmizlər, üz qarasını təmizləməz (ASD).</i>	Su her şeyi temizler, yüz karasını temizlemez.
<i>Torpağın qarası üz ağardar (TAA: 316).</i>	Toprağın karası yüz ağartır.
<i>Utanmaz üzdən qara nə var (ASD)?!</i>	Utanmaz yüzden kara ne var?
<i>Üzün qaralığı yaman deyil, qəlbın qaralığı yamandır (TAA: 342).</i>	Yüzün karalığı kötü değil, kalbin karalığı kötüdür.
<i>Yalan üz qaraldar (TAA: 325).</i>	Yalan yüz karartır.
<i>Yoxsulun üz qaradır (ASD).</i>	Yoksulun yüzü karadır.

Qırmızı Rəng Adı Geçən Atasözleri

AT	TT
<i>Dağ ola, duman ola, qırmızı tuman ola, mən olmayım, sən olasan (ASD).</i>	Dağ ola, duman ola, kırmızı tuman ola, ben olmayayım, sen olasin.
<i>Dəli qırmızı sever, gic sarı (ASD; TAA: 129).</i>	Deli kırmızıyı, aptal sarıyı sever.
<i>Qızın oldu, qırmızı donunu çıxart (ASD).</i>	Kızın oldu, kırmızı elbiseni çıkart.

Qızıl Rəng Adı Geçən Atasözleri

AT	TT
<i>Həyalı qızarar, həyasız ağarar (ASD).</i>	Hayâlî kızarır, hayâsız ağarır.
<i>Yalançılıq üz qızardar (TAA: 325).</i>	Yalancılık yüz kızartır.

Sarı Rəng Adı Geçən Atasözleri

AT	TT
<i>Sarı yağnan yağlayır, sarımsaqnan dağlayır (ASD).</i>	Sarı yağla yağlar, sarımsakla dağlar.

Sonuç

Azerbaycan Türkçesinde renk adı geçen 431 adet deyim tespit edilmiş; bunların 399 adeti içerisinde tek renk adı bulundururken 32 adeti birden fazla renk adı bulundurmaktadır. Deyimlerde en fazla kullanılan renk adı, tek renk ve birden fazla renk içeren deyimler dikkate alınarak 204 kez kullanılan *qara* iken, en az kullanılan renk adı ise birer kez kullanılan *abı*, *ala-bəzək*, *laləgun* ve *mordur*. Tespit edilen renk adlarının sayıları ve yüzde dağılımları şu şekildedir: *abı*: 1 (%0,23), *ağ*: 105 (%24,36), *al*: 11 (%2,55), *ala/alaca/ala-bəzək/ala-bula*: 23 (%5,34), *boz*: 13 (%3,02), *çal*: 2 (%0,46), *göy*: 7 (%1,62), *qara*: 180 (%41,76), *qırmızı*: 10 (%2,32), *qızıl*: 18 (%4,18), *laləgun*: 1 (%0,23), *mor*: 1 (%0,23), *sarı*: 24 (%5,57), *yaşıl*: 3 (%0,70) şeklindedir. İçerisinde birden fazla renk adı bulunduran deyimlerin ise ilk geçen renk adına göre sıralanışı şu şekildedir: *ağ-boz*: 3 (%0,70), *ağ-göy*: 2 (%0,46), *ağ-qara*: 17 (%3,94), *ağ-sarı*: 1 (%0,23), *ala-göy*: 1 (%0,23), *ala-qara*: 1 (%0,23), *boz-qara*: 1 (%0,23), *qara-ağ*: 2 (%0,46), *qara-ala*: 1 (%0,23), *qara-göy*: 1 (%0,23), *qara-qırmızı*: 1 (%0,23), *qızıl-boz*: 1 (0,23).

İçerisinde renk adı tespit edilen atasözlerinin sayısı ise 127'dir. Bunlardan 95 adeti içerisinde tek renk adı bulundururken 32 adeti birden fazla renk adı bulundurmaktadır. Atasözlerinde en fazla kullanılan renk adı, tek renk ve birden fazla renk içeren atasözleri dikkate alınarak 78 kez kullanılan *qara* iken, en az kullanılan renk adı ise birer kez kullanılan *beyaz* ve *kürəndir*. Tespit edilen renk adlarının sayıları ve yüzde dağılımları şu şekildedir: *ağ*: 21 (%16,54), *al*: 2 (%1,57), *ala*: 12 (%9,45), *beyaz*: 1 (%0,79), *boz*: 4 (%3,15), *göy*: 2 (%1,57), *kürən*: 1 (%0,79), *qara*: 48 (%37,80), *qırmızı*: 2 (%1,57), *qızıl*: 1 (%0,79), *sarı*: 1 (0,79); *ağ-qara*: 21 (%16,54), *ala-qara*: 2 (%1,57), *qara-ağ*: 3 (%2,36), *qara-boz*: 1 (%0,79), *qara-qırmızı*: 2 (%1,57), *qara-sarı*: 1 (%0,79), *qırmızı-sarı*: 1 (%0,79), *qızıl-ağ*: 1 (%0,79).

Azerbaycan Türkçesinde deyimler ve atasözlerinde kullanılan renk adları *ağ*, *boz*, *qara*, *qızıl*, *sarı* gibi ad işlevinde buldukları gibi bu renk adlarının *ağar-*, *bozar-*, *qarar-*, *qizar-*, *saral-* gibi fiilleşmiş şekillerine de rastlanmaktadır.

Azerbaycan Türkçesi deyimlerinde kullanılan *abı*, *ağ*, *al*, *ala*, *alaca*, *ala-bəzək*, *ala-bula*, *boz*, *çal*, *göy*, *qara*, *qırmızı*, *qızıl*, *laləgun*, *mor*, *sarı*, *yaşıl* olmak üzere 17 adet renk adı tespit edilmiştir. Renk adları, deyimlerde sıfat olarak kullanılmanın yanında nesne adlarını, özel adları, soyut kavramları karşılamıştır. İnsan uzuvlarıyla beraber kullanılan renk adları özel anlamlar yüklenmişlerdir.

Deyimlerde bulunan renk adlarından *ağ* renk bahtiyarlığı, şanslılığı, mutluluğu, ferahlığı ifade ederken tersi durumu *boz*, *göy*, *qara*, *sarı* renkler ifade eder. Yaşlılık anlamında *ağ* ve *çal* kullanılmış; uzun ömür dilemede ise *ağ* renk kullanılmıştır. Ölüm anlamında ise *al*, *boz*, *laləgun*, *qara*, *qızıl*, *sarı* renk kullanılırken aynı zamanda *ağ* rengin de kullanıldığı görülür. Yas işareti olarak da *qara* renk kullanılır. Korkaklık ifade eden renk adları *ağ*, *boz*, *qara*, *sarıdır*. Sinir, hiddet anlamında ise *boz*, *göy*, *qara*, *qırmızı*, *mor* ve *sarı* renge başvurulmuştur. Hastalık anlamı bildiren veya bir hastalığa ad olmuş renk adları *ağ*, *qara*, *sarıdır*. Tecrübe kazanma, olgunluğa erişme anlamında *ağ* renk kullanılırken tersi anlamlarda *sarı* renk kullanılmıştır. Mahcupluk anlamını veren renkler *boz*, *qara*, *qırmızı* olmuş; bunun tersi durumu ise *ağ* renkle karşılanmıştır. Birinin istenmemesi durumu ve bunu belli etme durum *al* ve *qara* renklere yüklenmiştir.

Renk adları, deyimlerde insan uzuvlarıyla, giysilerle, doğayla, hayvanlarla, soyut kavramlarla birlikte çeşitli anlamlar kazanmıştır. İncelemede deyimlerle ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İnsanın yüzünün veya alınının ak olması iyidir. Yüz aklı, temizliği, namuslu olmayı ve güzel bir sebepten övünmeyi temsil etmektedir. Yüzün kara, kırmızı veya kızıl olması memnuniyetsizliği ve mahcupluğu, utanılacak iş yapmayı gösterir. Yüzün gövermesi ve kızarması, kızmayı ve hiddetlenmeyi de anlatır. Yüzün bozarması; korkmayı, somurtmayı, utanç ve mahcupluğu, kabalığı, yüzünü ekşitmeyi, bazen de ciddiliği anlatmaktadır. Yüzün sararması ise hastalık, sıkıntı, korku olarak kendini göstermektedir. Yüzün aklı iyi gibi görünse de durum her zaman böyle değildir. Birinin yüzünün ak olması itaat etmeyi gösterirken birinin yüzüne ak olmak itaatsizliği temsil etmektedir. Bu durum boz için de aynıdır. Aynı zamanda sarı renkte olduğu gibi yüzün ağarması hastalık olarak gösterilmektedir. Sarının iyi anlamı da mevcuttur. Bedene sarı yağ gibi yayılmak, hoşlanmak anlamını belirtmiştir.

Saçı ile bütünleştirilen *qara* gençliği temsil ederken saçın *ağ* veya *çal* olması ihtiyarlığı temsil eder. Buna sakalın ve göğüs tüylerinin *ağ* olması da eklenir. Saçın ve sakalın ağarması yaşlanmayı temsil ettiğinden uzun ömür dileme yönüyle iyi mahiyettedir. Bu olay aynı zamanda bilgeliği, ululuğu ve tecrübeyi de temsil etmektedir. Tecrübesizlik ve gençlik ise ağza atfedilen *sarıdır*.

Gözlerin *ağ*, *ala* ve *qara* olması hastalık, korku, dehşete kapılma, ümitsizlik gibi kötü anlamlarda kullanıldığı görülür. Burada *ağ* renk kötü anlam yüklenmişken *gözünün ağı qarası* kullanımı ise kişiye önem atfetmektedir. Gözün *boz* olması, hastalık veya yediğinin ekşi olduğunu anlatır. Bakışlara atfedilen *bozluk* ise ters ters, kötü kötü bakmayı simgeler. Gözlere atfedilen *ala* ise iyi anlamdadır; çünkü *ala* göz “güzel gözlü” olarak kullanılır.

Dişlerle birlikte kullanılan *ağ* gülmeyi çağrıştırdığı için mutluluğu temsil eder. Dilin *al* olması ise tatlı dilliyi ifade etse de *al* renk hileyi çağrıştırdığı için aldatma anlamı kazandırmış ve deyimini kötü anlama geçirmiştir. Dudağın *ağ* olması ve bağrın *ala* olması da gözlerin *ağ* olması gibidir ve kötü anlamdadır. Tabanların *ağ* olması bir iş peşinde koşturmayı temsil etmektedir. *Ağ ciyer* kullanımı ise anlamından tamamen boşanarak korkaklığı temsil etmiştir.

Sözün *ağ* olması gerçekleri, doğruları söylemeyi ve saklanan sırrı açıklamayı anlatmaktadır. Bunun tersi görünümünde hayâsızca konuşmak, ağzına geleni söylemek anlamları *qırmızı* ile verilir. Söylenen yalanı pekiştirmek için de *al* renk kullanılmıştır.

Günümüzde de sıkça kullanılan anne sütünün aklı da özelliği göz önünde bulundurulmuş; helalliği ve karşılıksız yapılan bir işi temsil etmiştir.

Al renkte gördüğümüz, lohusa kadınların ölümüne sebep olan albastı ile *qara basmaq* benzerlik göstermektedir.

Hayvanların renklerine atfedilen anlamlarda ise kediye *qara*, köpeğe ve kargaya *ala*, yılan *ağ* ve *qara* atfedilmiştir. *Qara pişik* “kara kedi” bozgunculuğu, *ala it* “ala köpek” kötü üne sahip olmayı, *ala qarğa* “ala karga” uğursuzluk ve basitliği temsil etmiştir. Yılanın *ağ* veya *qara* olması bir şeyi değiştirmemiştir. Yılan *ağ* da olsa kendi özelliği üstün gelip kötü anlamı teşkil etmiştir.

Giyimde kullanılan renkler de dikkate değerdir. *Kara* giyinmek, ölüm ve yas tutmak anlamındadır. Ayrıca *qaraduvaq*, gerdek gecesi istenmeyen gelin için kullanılmıştır. *Ağ* giyinmek de *qarada* olduğu gibi ölümü simgeler; çünkü burada *ağlık* kefeni çağrıştırmaktadır. *Qırmızı* giyinmek ise zalimlik anlamındadır. Buna rağmen *al* giyinmek süslenmeyi temsil etmekte ve olumlu anlam kazanmaktadır.

Deyimlerde doğadaki nesnelere renkleri de birtakım anlamlar kazanmaktadır. *Ala dağ* iyi anlamdayken *ala dağın qara* olması ölüm haberini işaret etmektedir. Bulutun *ala* olması güzelliği ve neşeli hâli temsil eder *qara* olması engel ve mutsuzluğu temsil etmektedir. *Ala qaya* ise

ulaşılması istenen hedeftir. *Sarı yağ*, “tereyağı” yerine kullanılan ve kıymetli yağ çeşidi olduğu için olumlu anlamda kullanılmaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde *ağ*, *al*, *ala*, *bəyaz*, *boz*, *göy*, *kürən*, *qara*, *qırmızı*, *qızıl*, *sarı* olmak üzere 11 adet renk adı tespit edilmiştir.

Atasözlerinde *bəyaz* renk saflığı çağrıştırmaktadır. *Ağ* renk de saflığı, temizliği, güzelliği, mutluluğu, şanslılığı temsil etmektedir. Fakat deyimlerde olduğu gibi *ağ* renk yılanla birlikte kullanıldığında yılanın kötü özelliği üstün gelmiştir. Atasözünde buna köpek de eklenmiş ve köpeğe yüklenen adilik özelliği ön planda kalmıştır.

Qara renk atasözlerinde de deyimlerdeki gibi kötü anlamlarda kullanılmıştır. Ölüm, kötü haber, utanç, mahcupluk, hayâsızlık, dar gün anlamları *qarada* toplanmıştır.

Al rengin olgunluk anlamında kullanıldığı görülmektedir. *Ala* renk ise karga, dana ve köpek ile birlikte kullanılmış; hayvanların üzerine basitlik, düşmüşlük, adilik anlamları yüklemiştir. *Boz* renk de adi hayvan rengidir. Bu renk; eşekle, öküzle ve serçe ile bütünleşerek olumsuz anlamlar kazandırmıştır.

Atasözlerinde *qırmızı* renk, kız rengi olarak işlenmiştir. Aynı zamanda deli ve aptal için de *qırmızı* kullanıldığı gibi buna *sarı* da eklenir. Fakat *sarı yağ* kullanımı deyimlerde olduğu gibi olumlu anlamdadır. Atasözlerinde *qızıl* renk ise fiil hâlinde utanma göstergesi olarak işlenir.

Atasözlerinde *al* renkte geçen *fağırın düzgünü*, *al geyiner qış günü* şeklindeki deyimdeki renk, Türkiye Türkçesinde beyaz olarak kullanıldığı görülür.

Atasözlerinde *göy* renk, sıfat görevinde kullanıldığı gibi nezaket anlamında da kullanılmıştır. Atasözlerinde *kürən* renk ise, kullanım alanına sakınma anlamı katmaktadır.

İncelemeye göre Azerbaycan Türkçesi deyim ve atasözlerinde beyaz ve siyah yerine ak ve kara sözcükleri daha yaygın kullanılmaktadır. Ak renk büyük oranda güzellik, mutluluk, şanslılık, uzun ömürlülük, ululuk, bilgelik gibi iyi kavramları üzerinde toplamıştır. Bunun tersi görünümünde kara renk vardır. Kara renk ölüm, yas, mutsuzluk, ıstırap, bela, dar günler gibi kötü kavramları büyük oranda üzerinde toplamıştır. Sarı, yeşil, mor, lalegun, kırmızı gibi renkler de genel olarak kötü anlamlarda kullanılmaktadır. Fakat bu renklerin sadece bir kutbu temsil etmediği, kullanım yerine göre iyi ve kötü anlamları karşıladığı görülür.

Kaynakça

Altaylı, Seyfettin. *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası, 2005

_____. *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Əhmədov, Təymur və Qurbanov, Allahşükür. *Atalar Sözü və Deyimlər*. Bakı: Nurlar Nəşriyyat, 2007.

Genç, Reşat. *Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 118, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Sayı: 19, 1997.

Heyet, Cevad. “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”. Nevruz ve Renkler. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 116, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi, Sayı: 7, 1996.

Küçük, Salim ve Cantürk, Samet. *Yapı, Anlam ve Kökenleri Bakımından Azerbaycan Türkçesindeki Renk Adları*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2014, s. 67-70.

Orucov, Əliheydər vd. *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültürüne Giriş*, Cilt VI. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 2000.

Özmen, Mehmet. *Türkçede Renkleri Adlandırma Sorunu*. Adana: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2016, s. 81-89.

Musaoğlu, Mehman ve Gümüş, Muhittin. *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi, 1995.

Nakasli, Emine Gürsoy (Ed.). *Renk Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.